

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การศึกษาลักษณะการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชนของชุมชน ตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า หลักการ แนวคิดและทฤษฎีจากหนังสือเอกสาร ตำรา บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาได้สรุปสาระสำคัญดังนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง
 - 1.1 ความหมายของการพึ่งตนเอง
 - 1.2 แนวความคิดทฤษฎีพึ่งตนเอง
 - 1.3 แนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน
 - 2.1 ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน
 - 2.2 แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน
3. แนวคิดการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชน
 - 3.1 การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ
 - 3.2 ระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง
4. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
 - 4.1 ความหมายการพัฒนาชุมชน
 - 4.2 ประวัติความเป็นมาของการพัฒนาชุมชน
 - 4.3 แนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชน
 - 4.4 การสื่อสารในการพัฒนาชุมชน
5. บริบทประวัติพื้นที่ที่ศึกษา
 - 5.1 บริบทตำบลวังอ่าง
 - 5.2 สภาพทั่วไปของตำบล

- 5.3 อาณาเขตตำบล
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิด

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งตนเอง

ความหมายของการพึ่งตนเอง

สำหรับแนวคิดพึ่งตนเองเป็นแนวคิดที่สำคัญสำหรับการพัฒนาชุมชน ชุมชนที่พัฒนาแล้ว คนในชุมชนต้องสามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่หวังรอคอยความช่วยเหลืออย่างเดียว คำว่า “การพึ่งตนเอง” หมายถึง กิจกรรมทั้งหลายที่กระทำโดยปัจเจกชน และครัวเรือนเพื่อให้บรรลุผลถึงการมีหลักประกันของการดำรงชีพของเขา การพึ่งตนเองในลักษณะกลุ่มหมายถึง สังคมที่มีการจัดระบบให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ (self fulfillment) ด้วยวิธีการช่วยเหลือตัวเองโดยการร่วมมือกับผู้อื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน (กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2530, หน้า 34) ส่วนวิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2530, หน้า 40) ได้ให้คำนิยาม การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไว้ว่า หมายถึง ความสมดุลระหว่างขีดความสามารถในการผลิตกับขอบเขตของการบริโภค

สุพรรณิ ไชยอำพร (2530, หน้า 11-12) ได้สรุปความหมายของการพึ่งตนเองว่ามีลักษณะเด่นที่ร่วมกัน 4 ประการ คือ

1. สามารถกำหนดเป้าหมายและการตัดสินใจของตนเองได้
2. ยืนอยู่บนความสามารถของตนเองได้
3. สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ได้
4. มีความปรารถนาที่พึ่งตนเองได้

ซึ่งยังสอดคล้องกับ อัจฉรา โพธิยานนท์ (2539, หน้า 88-89) ที่ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ว่า บุคคลในชุมชนสามารถใช้ศักยภาพภายในชุมชน หรือความสามารถของบุคคลในชุมชนเป็นหลัก ในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขปัญหาของตนเองเพื่อประโยชน์สุขร่วมกันของคนในชุมชน โดยได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของสังคมภายนอกน้อยที่สุด

จากความหมายของคำว่า การพึ่งตนเองในข้างต้น จึงสรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การทำกิจกรรมทั้งหลายที่ทำให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ ในลักษณะ การรวมกลุ่ม ซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกัน และมีเป้าหมาย มีการตัดสินใจของตนเองได้ และสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยตัวเอง โดยการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก ในการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

แนวความคิดทฤษฎีพึ่งตนเอง

ทวีวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์ (2544, หน้า 116-117) กล่าวถึง ทฤษฎีพึ่งพา (dependency theory) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี ทฤษฎีนี้เสนอความด้อยพัฒนาของโลกที่สามเป็นเรื่องเชิง โครงสร้างที่มีสาเหตุมาจากการพัฒนาของโลกที่หนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสหรัฐอเมริกา ยุโรปตะวันตก และญี่ปุ่น ได้ครอบงำเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามทั่วโลก ด้วยการทำให้เศรษฐกิจทั้งระบบของโลกที่สามกลายเป็นเศรษฐกิจแบบภายใต้อุดมการณ์ “ตลาดเสรี” ของระบบทุนนิยม กล่าวได้ว่า ประเทศโลกที่หนึ่งพัฒนาหรือก้าวหน้าไปบน ความยากจนและความเสียเปรียบของโลกที่สาม

สุนัย จุลพงศธร (2550, หน้า 108-109) ได้อธิบายถึง การพัฒนาทางเศรษฐกิจใน ทิศทางแห่งความทันสมัยที่ประเทศพัฒนาแล้วได้พยายามเสนอให้แก่ประเทศที่ด้อยพัฒนา และกำลังพัฒนาทั้งหลาย โดยประเทศบริวารเหล่านั้นจะตกอยู่ในฐานะที่ต้องถูกบังคับ บัญชาด้วยทุน เทคโนโลยี น้ำมัน รวมถึงนโยบายเศรษฐกิจและการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม กลายเป็นตลาดสำคัญของประเทศที่พัฒนาแล้ว ซึ่งจะระบายสินค้า เทคโนโลยีสินค้าที่ฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ในขณะที่ประเทศบริวารต้องซื้อสินค้าเหล่านั้น กล่าวคือ ได้เกิดรูปแบบโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบท โดยมีเมืองใหญ่เป็นศูนย์กลาง และมีชนบทเป็นบริวาร โดยเมืองใหญ่ได้ดูดทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคล จากชนบทเข้าสู่เมือง และสร้างความเจริญให้แก่เมืองด้วยสินค้าและแรงงานราคาถูกจาก ชนบทในขณะเดียวกันชนบทต้องซื้อสินค้าจากเมืองราคาแพง ทำให้ชนบทต้องตกเป็น บริวารของเมือง ไม่สามารถพึ่งตนเองได้อีกต่อไป สังคมชนบทถูกทำลาย

ปัจจุบันแนวคิดพึ่งตนเองได้นำมาปฏิบัติกันเพิ่มขึ้นมาเรื่อย ๆ ในการพัฒนา โดยเฉพาะ โลกที่สาม หมายถึง ประเทศเหล่านี้ควรใช้ประโยชน์เต็มที่ได้จากทรัพยากรที่มีอยู่

คือ ทรัพยากรคน ธรรมชาติ เงินทุน เมื่อใดก็ตามที่คนในชาติหรือคนในประเทศยังอยู่ใน ภาวะที่ยากจนอยู่และถูกกดขี่อย่างสาหัส แนวคิดการพึ่งตนเองจึงได้ถูกนำไปใช้พัฒนา ประเทศให้พ้นจากภาวะความยากจน ความอดอยากไปสู่ประเทศที่มีความมั่งคั่งในที่สุด

แนวทางการพัฒนาแบบพึ่งตนเองของชุมชน

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540, หน้า 78-85) ได้สรุปเงื่อนไขการพัฒนาพึ่งตนเองของ ชาวบ้าน ซึ่งมีอยู่ 6 ประการ ดังนี้

ประการ 1 การพัฒนาจะต้องเป็นกลุ่ม ชาวบ้านจะพึ่งตนเองได้นั้นต้องมีการรวมตัว กันเป็นชุมชนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย เป็นต้น

ประการ 2 ต้องมีจิตสำนึกช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (mutual aid) พื้นฐานก็คือ การพึ่งตนเองขึ้นอยู่กับจิตใจ ความสมัครใจ หรือมีจิตสำนึกที่ชัดเจน โดยวิธีการกลับไป พื้นความทรงจำร่วมกันเกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องรวมกลุ่ม เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของชุมชน

ประการที่ 3 การสร้างจิตสำนึกจะต้องผลิตซ้ำขึ้นมาอีกได้ คือ ต้องสร้างขึ้นมาใหม่ ให้แจ่มชัดต่อเนื่อง โดยเน้นไปที่บทบาทของนักพัฒนาหรือปัญญาชนจากภายนอกเข้าไป ช่วยเหลือสร้างความสัมพันธ์ให้ปัญญาชนคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านระลึกถึงการอยู่ร่วมกัน ในของชุมชนกลายเป็นประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมที่ดำรง เพื่อให้ผู้คนในหมู่บ้านมีความ- ผูกพันอยู่กับหมู่บ้าน รักบ้านเกิดของเขา

ประการที่ 4 ต้องมีการรวมตัวกันในรูปแบบของสหพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่ง การพึ่ง- ตนเองต้องทำเป็นกลุ่ม คือ ต้องมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในหน่วยย่อย คือ ในหมู่บ้านและ แต่ละหมู่บ้านรวมตัวกันเป็นสหพันธ์ จะช่วยส่งเสริมศักยภาพของหน่วยย่อยในท้องถิ่น และพัฒนาการไปสู่ประชาธิปไตย

ประการที่ 5 คือ การประสานวัฒนธรรม คือการส่งเสริมให้ชาวบ้านประสาน วัฒนธรรมของตนเอง หรือกิจกรรมของตัวเองกับคนอื่น ๆ ในสังคม จะต้องทำให้มีการ- ถ่ายทอดวัฒนธรรมที่ดีของชาวบ้านให้กับชุมชนชั้นกลางได้รับวัฒนธรรมแห่งการแบ่งปัน ช่วยเหลืออะไรต่าง ๆ เพราะชนชั้นกลางจะเป็นผู้นำในบางเรื่อง เช่น ข่าวสาร เทคโนโลยี เป็นต้น เมื่อได้มีการประสานวัฒนธรรมชาวบ้านกับชนชั้นกลางได้แล้วก็จะมีผลต่อ

ชนชั้นนำ คือ วัฒนธรรมของราชการซึ่งเป็นลักษณะเจ้านาย จะต้องมีการปรับเปลี่ยน
ข้าราชการ การเป็นเจ้าของไม่ได้แล้วการประสานวัฒนธรรมจะเป็นขบวนการที่มีพลัง
เพราะชาวบ้านอย่างเดียวไม่มั่นคงพอเท่าที่ควร

ประการที่ 6 ชุมชนควรมีความสัมพันธ์ที่เหมาะสมกับภาวะแวดล้อมธรรมชาติ
ในอดีตการพึ่งตนเองของชุมชนขึ้นอยู่กับ การหาทรัพยากรจากธรรมชาติ ขณะเดียวกัน
ไม่ทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ชุมชนบางชุมชนทำลายทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
มากเกินไป ทำให้ประสบปัญหาคุณภาพแห่งชีวิต ชุมชนที่พึ่งตนเองได้มีความสุข
ดังนั้นชุมชนควรที่จะช่วยกันรักษาอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสมพร เทพสิทธา
(2548, หน้า 39-44) ยังได้สรุปมิติการพึ่งตนเอง ซึ่ง ครอบคลุม 4 ด้าน คือ

มิติด้านที่ 1 มิติด้านเศรษฐกิจเป็นเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน มีความยั่งยืนมั่นคงเพียร
ประกอบสัมมาอาชีพ ให้พึ่งตนเองได้ ให้พ้นจากความยากจน การปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่
ตามพระราชดำริ เป็นตัวอย่างของการปฏิบัติตามเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทำให้เกษตรกรมี
รายได้เพิ่มขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้

มิติด้านที่ 2 เศรษฐกิจพอเพียงเน้นที่จิตใจที่รู้จักพอ คือ พอดี พอประมาณ และพอใจ
ในสิ่งที่มี โดยสร้างจากรากฐานทางจิตใจที่มั่นคงเป็นการยึดทางสายกลาง

มิติด้านที่ 3 ด้านสังคม เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งให้เกิดสังคมที่มีความสุขสงบ
มีความเมตตาเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีร่วมมือกัน เพื่อให้ทุกคน
อยู่ร่วมกัน โดยมีไม่มีการเบียดเบียนกัน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน ไม่มุ่งทำร้ายกัน

มิติด้านที่ 4 ด้านวัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของประชาชน เศรษฐกิจมุ่งให้เกิด
วัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่ประหยัด อดออม มีชีวิตที่เรียบง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ไม่ตกเป็น
ทาสของวัตถุนิยมและบริโภคนิยม ส่วน สนธยา พลศรี (2545, หน้า 225-226) ได้กล่าวถึง
ในพระราชดำริและพระราชดำรัสเกี่ยวกับการพัฒนาและการพึ่งตนเองไว้หลายวโรกาส
ซึ่งสรุปได้ ดังนี้

1. ความหมายของการพัฒนา ทรงได้ให้ความหมายของการพัฒนากับคณะเยาวชน
จังหวัดปทุมธานี เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2513 ว่า หมายถึง ทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า
การพัฒนาประเทศก็คือ การทำให้บ้านเมืองมั่นคง มีความเจริญ ชีวิตของแต่ละคนมี
ความปลอดภัยมีความเจริญ มีความสุข

2. ประเภทของการพัฒนา พระราชทานคำอธิบายไว้ในพระบาทบรมราโชวาท พระราชทานแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยศิลปากร เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2520 ว่า ความเจริญหรือการพัฒนามี 2 ประเภท คือ การพัฒนาทางจิตใจอาศัยศิลปะ ศิลธรรมจรรยา เป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งการพัฒนาทั้งสองประเภทนี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะมีความสำคัญพอ ๆ กันต้องพัฒนาไปพร้อม ๆ กัน

3. จุดมุ่งหมายของการพัฒนา มีพระราชดำริเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ว่า จุดมุ่งหมายของการพัฒนา คือ ต้องสร้างพื้นฐานความพอมิพอกินพอใช้ ให้ประชาชนสามารถพึ่งตนเองได้ก่อน จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญก้าวหน้าในระดับสูงต่อไป

4. เป้าหมายของการพัฒนา มีพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 70 พรรษาว่า เป้าหมายของการพัฒนา คือ การมีเศรษฐกิจแบบพอเพียง เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้และพร้อมที่จะรับความเจริญจากโลกภายนอก โดยการพยายามพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุดที่จะทำได้ให้ “พอมิพอกิน” โดยเฉพาะอาหารที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ก็แลกเปลี่ยนและซื้อมาจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้จากของที่ผลิตในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด ก่อหนี้ให้น้อยที่สุด มีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย

ซึ่งสอดคล้องกับเสรี พงศ์พิศ (2548, หน้า 25-27) ได้กล่าวถึงลักษณะชุมชนที่พึ่งตนเองต้องมีส่วนประกอบต่าง ๆ สัมพันธ์กันและเกื้อกูลกันอย่างเป็นพลวัต (dynamic) และค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพของตนเองที่มีหนทางไปสู่การพึ่งตนเองและสามารถวัดขีดความสามารถได้อย่างน้อย 4 ประเด็น คือ

1. ชุมชนเข้มแข็งเป็นชุมชนเรียนรู้และพร้อมที่จะเรียนรู้ คนฉลาดคือ คนที่บอกว่าตัวเองยังไม่รู้และพร้อมที่จะเรียนรู้แต่คนโง่คือคนที่ชอบพูดว่ารู้แล้วเปรียบเสมือนชุมชนที่เข้มแข็งไม่นั่งรอความช่วยเหลือจากข้างนอกแต่พยายามที่จะแสวงหาความรู้เพื่อช่วยให้ตัวเองหลุดพ้นจากความไม่รู้และปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ

2. ชุมชนเข้มแข็งตัดสินใจได้อย่างอิสระ กล้าตัดสินใจไม่ไชร้อคำสั่งจากคนอื่น หรือได้แต่ถามคนอื่น เช่น ปีนี้ทำอะไร จะปลูกอะไร ถامنักวิชาการ ที่ถามก็เพราะว่าไม่รู้ไม่มีข้อมูลไม่มีความเชื่อมั่นในตัวเอง ชุมชนที่ไม่ตัดสินใจด้วยตัวเองต้องพึ่งพาอาศัย

คนอื่นเช่นนี้เป็นชุมชนที่ยังอ่อนแอยังอยู่ในระบบอุปถัมภ์เดิม ๆ คิดเองไม่เป็น ตัดสินใจเองไม่ได้ไม่เป็นอิสระ

3. จัดการ “ทุน” ของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ ทุนในความหมายกว้างที่ครอบคลุมทุนทางธรรมชาติ คือ ทรัพยากรต่าง ๆ ทุนทางเศรษฐกิจ คือ ทุนที่ชุมชนสร้างขึ้น ผลิตได้สะสมไว้ ทุนทางสังคม คือ ทุนที่เป็นระบบกฎเกณฑ์ จารีตประเพณี การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทุนทางวัฒนธรรม คือ ความรู้ภูมิปัญญาอันมาพร้อมกับวิถีชีวิตของผู้คนและการแสดงออกทางการดำเนินชีวิตของผู้คน เช่น การกิน การอยู่ การทำงาน การจัดการชีวิตของตนเองและชุมชน

4. จัดการชุมชนด้วยธรรมาภิบาล (good governance) ด้วยความโปร่งใส โดยชุมชนมีส่วนร่วมไม่ใช่การครอบงำอำนาจของผู้นำบางคนบางกลุ่มเอาประโยชน์ส่วนตัว และพวกพ้องของตนเอง และมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนอื่น ๆ ยังมีเครือข่ายกับชุมชนอื่น ๆ ได้ก็ยังมีพลังสร้างเครือข่ายชุมชน นอกจากนี้

สรุปได้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง การดำรงอยู่ได้อย่างมีความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองในการที่จะกระทำกิจกรรม หรือเพื่อดำเนินงานอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยกำลังและความสามารถของตัวเอง โดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากบุคคลอื่นการพึ่งตนเองมีตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน รวมไปถึงประเทศ และการพึ่งตนเองของประชาชนจะสำเร็จได้นั้น ต้องอาศัยองค์ประกอบ คือ ประชาชนต้องมีศักยภาพในตนเอง มีความคิด และสามารถในการตัดสินใจได้โดยตัวเอง รวมทั้งจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนทุกขั้นตอน ตั้งแต่การค้นหาปัญหาความต้องการของชุมชน การวิเคราะห์หาสาเหตุร่วมในการวางแผนแก้ไขปัญหาและประเมินผลดำเนินงานนั้น ๆ

การถือครองที่ดินทำกิน

การถือครองที่ดินทำกิน เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งในการพึ่งพาตนเอง การมีที่ดินทำกินเพียงพอกับการเลี้ยงชีพและการมีสิทธิครอบครอง หรือการถือครองที่ดินของชาวบ้าน ในสมัยคุณปู่คุณย่าอาจมีที่ดินทำกินเพียงพอสำหรับการเพาะปลูก แต่เมื่อไปถึงรุ่นลูก รุ่นหลานไม่ค่อยมีที่ดินทำกิน เพราะที่ดินถูกแบ่งไปเรื่อย ๆ และคาดว่าอนาคต

ข้างหน้าจะเกิดปัญหาขาดแคลนที่ดิน ดังนั้นการมีสิทธิการถือครองที่ดิน การมีโฉนด จึงเป็นสิ่งสำคัญ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544, หน้า 61-64) ได้กล่าวถึง การพัฒนาที่ดิน ในปี พ.ศ. 2529 ที่รัฐบาลได้เริ่มต้นการ โครงการพัฒนาที่ดิน โดยการออกโฉนดที่ดินสำหรับภาค- เกษตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความมั่นคงในการถือครองที่ดิน และส่งเสริมให้เกษตรกร ได้พัฒนาการใช้ที่ดินให้มีประสิทธิภาพการผลิตสูงขึ้น การดำเนิน โครงการขนาดใหญ่ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็อาจส่งผลกระทบต่อทั้งทางบวกและทางลบ เพราะการออกโฉนดไม่ได้ เกี่ยวพันเฉพาะเรื่องของการถือครองที่ดินและการทำกินเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องโดยตรง กับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสังคมชนบทเกือบทุกด้าน กล่าวได้ว่า การออกโฉนด ที่ดินจะมีผลกระทบต่อระบบความเชื่อวัฒนธรรมประเพณี สังคมเศรษฐกิจ และอำนาจ ของชาวนชนบทอย่างมาก เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวนาแต่เดิมนั้นวางอยู่บนพื้นฐานของ เกณฑ์ที่แตกต่างจากระบบของ โฉนดอย่างมาก ดังนั้น การเปลี่ยนจากระบบดั้งเดิมมาสู่ ระบบใหม่อาจจะก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัวในรูปของการขัดแย้งในลักษณะ ต่าง ๆ ระหว่างญาติพี่น้อง และกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน ปัญหาของการ- ล่มสลายของเกษตรกรขนาดเล็กในชนบท จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการสืบทอด ที่ดินและความมั่นคงในการถือครองที่ดิน ซึ่งถือเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ภายใน ชุมชนชนบทและระหว่างชุมชนชนบทกับรัฐ

จากการศึกษาหมู่บ้านต่าง ๆ จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดแบ่งพื้นที่ถือครองเป็น 4 ประเภท ตามลักษณะการใช้งาน คือที่บ้าน ที่นา ที่สวนและที่ไร่ ที่ดินทั้ง 4 ประเภทนี้ มักจะมีการ- เปลี่ยนแปลงการใช้เสมอ เช่น การเปลี่ยนที่นาเป็นที่สวน และเปลี่ยนที่ไร่ เป็นสวน ซึ่งเป็น รูปแบบการใช้ที่ดินที่มีผลตอบแทนสูงในระบบเศรษฐกิจปัจจุบันทำให้การจัดประเภท ที่ดินที่ระบุไว้ในเอกสารสิทธิของราชการอาจจะไม่ตรงกับความเป็นจริงได้ เพราะชาวบ้าน ได้ทำการปรับปรุงที่ดินไปแล้ว แต่ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงในเอกสารสิทธิ เพราะไม่เห็น ประโยชน์และความสำคัญของประเภทของที่ดิน

แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชน

ความหมายของเศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจชุมชน หมายถึง เศรษฐกิจทุกสาขาของชุมชน และหมู่บ้านซึ่งดำเนินอยู่บนพื้นฐานการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมคุ้มค่า และยั่งยืน เป็นการผลิตที่เลี้ยงชีวิตครอบครัวและชุมชนได้อย่างพอเพียง ส่วนเกินของการผลิตนี้เป็นเศรษฐกิจแห่งการแลกเปลี่ยนซื้อขาย หรือแปรรูปตามกำลัง และวัฒนธรรมชุมชนเอง (กระทรวงมหาดไทย, 2542, หน้า 2) ซึ่ง ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548, หน้า 2) ได้อธิบายไว้ว่า “เศรษฐกิจชุมชน” ที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” “ธุรกิจชุมชน” ซึ่งต่างก็มีความหมายแตกต่างกันไป ตามคำจำกัดความที่มาจากมุมมองด้านต่าง ๆ เช่น มองจากองค์ประกอบของธุรกิจ ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการทางด้านเงินทุน การผลิต การตลาด การบริโภคที่ต่างกันตรงขนาดของกิจกรรมและมูลค่าทางเศรษฐกิจ มุมมองในด้านเป้าหมาย ได้แก่ การพัฒนาคุณธรรม คำที่เกี่ยวข้องกันนี้ เป็นเศรษฐกิจในกระแสเดียวกัน คือ กระแสเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ต่างกันหรือตรงข้ามกับเศรษฐกิจกระแสหลัก คือ กระแสโลกาภิวัตน์ที่เน้นกลไกตลาด กลไกราคา เน้นการใช้ทุน และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548, หน้า 43) ยังได้ให้ความหมาย อีกความหมายหนึ่ง คือ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนมีความเป็นตัวของตัวเอง มีพลวัตของตัวเอง มีความสามารถที่จะอยู่รอดได้ด้วยตัวเอง พัฒนาได้ มีเส้นทางของตัวเอง ครอบครัวและชุมชนมีพลังและจะสามารถรักษาระบบของตัวเองไว้ได้เพิ่มประสิทธิภาพได้และพัฒนาได้ ซึ่งตรงกับ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (ม.ป.ป., หน้า 189) ได้ให้ความหมายเศรษฐกิจชุมชน ก็คือระบบการผลิต การแลกเปลี่ยน และการวิภาคของชุมชนที่มีความสอดคล้องกับชีวิตเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์ (2549, หน้า 103-104) ได้ศึกษาการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชนนั้น หมายถึง การที่ชุมชนบทความมีความสมดุลในสิ่งจำเป็นต่าง ๆ โดยเฉพาะมีความสมดุลในเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม เป็นการพึ่งตนเองทั้ง 5 ด้าน ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่สำคัญ คือ เทคโนโลยีเป็นมือเครื่องการทำงานใด ๆ รวมทั้งการพึ่งตนเองหรือการสร้างสมดุล เศรษฐกิจเป็นเรื่องของปากท้องหรือเรื่อง

การที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะชุมชนก็เหมือนกับคน ต้องกินต้องใช้ จึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ แร่ธาตุ ก็เป็นสิ่งสำคัญขององค์ประกอบ ชุมชน คือ คนในชุมชนจะต้องพึ่งตนเองได้ คนต้องมีจิตใจเฉพาะประเภทหนึ่ง เช่น มีความเชื่อตัวเองว่าสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพรู้จัก ผ่อนหนักผ่อนเบา รู้จักพอ ไม่โลภมาก สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายได้ และประการ- สดท้าย สังคมและวัฒนธรรมเป็นเรื่องของกลุ่มคนและระเบียบวินัย ปัจจัยเกี่ยวกับกลุ่มคน เช่น กลุ่มคนมีความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้นำเข้มแข็งสามารถนำคนทำงานได้ อย่างมีประสิทธิภาพมีระเบียบวินัยที่เอื้ออำนวยต่อการทำงาน

จากความหมายของเศรษฐกิจชุมชนในข้างต้น พอสรุปได้ว่า กิจกรรมกรรมทาง เศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วยเงินทุน การผลิต การตลาด การบริโภคที่ต่างกัน เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ ค่าจ้าง ค่าเช่า และกำไรของชุมชน โดยอาศัยความสมดุล ทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม ในการพึ่งตนเองได้ สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายได้ สังคมกลุ่มคนมีระเบียบวินัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้นำเข้มแข็งสามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน

แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนเป็นแนวคิดที่ดำรงอยู่มาแต่เดิมของชุมชนไทยเป็นระบบ ที่อิสระจากรัฐและนายทุน ชุมชนได้สร้างระบบการผลิตการตลาด จนถึงการเงินของตนเอง รักษาส่วนเกินทางการผลิตไว้กับชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาชุมชน เศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเอง จัดเป็นแนวคิดที่แสดงถึงความเป็นเศรษฐกิจชาตินิยมรูปแบบหนึ่ง แนวคิดนี้ มุ่งลดการพึ่งพาเศรษฐกิจจากภายนอกประเทศ และให้ชุมชนผลิตหลาย ๆ อย่างเพื่อให้มี กินมิใช่ในชุมชน ซึ่ง ประเวศ วะสี (2541, หน้า 18) ได้ให้แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนไว้ว่า เศรษฐกิจชุมชน เศรษฐกิจพื้นฐาน และเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องเดียวกัน รวมทั้งเรื่อง สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา จิตใจ ศิลธรรม และสุขภาพ พร้อมกันไปในตัว ทุกฝ่ายไม่ว่าจะสังกัดองค์กรใดควรเข้ามาร่วมมือกันส่งเสริมเศรษฐกิจพื้นฐาน โดยส่งเสริม ให้เกิดประชาคมตำบลที่ร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมเศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจชุมชน และ ยังกล่าวถึงลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงไว้ 7 ประการ คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคนในครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
 2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่รู้จักพอจะรักคนอื่นไม่เป็นจะทำลายและบริโภครทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย
 3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง มีการอนุรักษ์และการเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้มีแหล่งประกอบอาชีพ และทำมาหากินได้
 4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง มีการรวมตัวเป็นชุมชนเข้มแข็ง ทำให้แก้ปัญหาความยากจน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ตลอดจนสามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวต่าง ๆ ในชุมชน
 5. ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในทางปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
 6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง คือมีวิถีชีวิตสัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย เศรษฐกิจมีความสัมพันธ์และเติบโตจากพื้นฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมีความมั่นคง
 7. มีความมั่นคง ไม่ใช่รวบรวบเดี่ยวนคนเดียวรวบแบบกะทันหัน
- สังคีต พิริยะสังสรรค์ (2541, หน้า 38) ยังได้กล่าวถึง เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ปรัชญา ฐานคิด และอนาคต ว่า “แนวคิดเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง” ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องการค้า หรือการแลกเปลี่ยนในตลาด แต่แนวความคิดนี้เห็นว่าหากเกษตรกร เน้นการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพียงเพราะมีจุดมุ่งหมายเพื่อขายเอาเงิน ไปซื้อข้าวปลา อาหาร และสินค้าอื่น ๆ มาอุปโภคและบริโภค ในไม่ช้าเกษตรกรก็เป็นหนี้เป็นสิน หมดความเป็นตัวของตัวเอง แม้แต่จะรักษาสถาบันครอบครัวของตนเองก็ต้องแตกสลาย ก็ยากที่จะรักษาเอาไว้ได้สาเหตุก็เพราะว่าปัจจัยการผลิตจะเพิ่มขึ้นเร็วกว่าราคาพืชผลเกษตรกรที่นำออกสู่ตลาด นอกจากนี้ก็เป็นเพราะว่าเกษตรกรก้าวเข้าสู่ขั้นตอนของการค้า การแลกเปลี่ยนในตลาด โดยที่ยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในเรื่องปากท้อง ในทางตรงกันข้าม หากเกษตรกรเป็นผู้กำหนดต่อตลาดว่าจะนำผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภค อะไรบ้างและจำนวนเท่าใด ออกขายในตลาด เกษตรกรจะกลายเป็น “ผู้กำหนด” ไม่ใช่ตลาดเป็นตัวกระทำต่อเกษตรกรดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

สรุปได้ว่าแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน เป็นแนวคิดในการพัฒนาชุมชนอีกแนวคิดหนึ่ง ที่มีการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนที่เป็นส่วนเกินภายในชุมชน เพื่อผู้ตลาดข้างนอก และคนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

แนวคิดการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชน

การที่จะพัฒนาชุมชน โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลางแนวคิดที่ต้องอยู่คู่กันเสมอ ก็คือการพึ่งตนเองของกลุ่มคนที่เรียกว่าชุมชน โดยชุมชนสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้โดยตนเอง และเติบโตในประเทศของเราไปพร้อม ๆ กันทำให้เศรษฐกิจชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีแนวคิดดังต่อไปนี้

การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ

ชุมชนจะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชนได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบ 5 อย่าง คือ (ประเวศ วะสี, 2530, หน้า 33-35)

1. จิตใจที่มีธรรมะ ขยันหมั่นเพียร ไม่กลัวลำบาก ไม่โลภมาก มีสันโดษธรรม ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย กำหนดแบบแผนการผลิต และทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ
2. แบบแผนการผลิตเพื่อกินเอง ใ้เอง ทำให้ต้องทำหลายอย่างเป็นเกษตรผสมผสานซึ่งทำให้มีกินมีใช้และธรรมชาติแวดล้อมสมดุล
3. ความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม เกิดขึ้นเพราะแบบแผนการผลิตที่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ขึ้นอยู่กับจิตใจมนุษย์ที่ไม่โลภมากและพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ
4. การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ การผลิตเพื่อกินเอง ใ้เอง ตามความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมกับพฤติกรรมไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจสมดุล ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
5. ชีวิตชุมชน ระบบวิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มีอาหารการกินเหลือเฟือ มีเวลาช่วยเหลือกัน นับถือผู้เฒ่าผู้แก่ มีวัดเป็นสถาบันของชุมชนที่ช่วยพัฒนาจิตใจ เป็นศูนย์กลางของการศึกษาการสาธารณสุข ศิลปวัฒนธรรมเป็นสถาบันสังคมสงเคราะห์ และเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ

ทฤษฎีการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชนชนบท สามารถพึ่งตนเองได้ด้วย ปัจจัยที่สำคัญ 5 ด้าน หรือ TERMS ซึ่งประกอบด้วย Technology, Economic, Resource, Mental and Socio-Cultural (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2542, หน้า 68) ที่นำมาเป็นหลักในการศึกษาวิจัยปรากฏการณ์ในชนบททั้งในด้านการพึ่งตนเองและการพัฒนาชนบท รวมถึงการสร้างความสุขของชาวชนบทโดยมีการขับเคลื่อนอย่างเป็นพลวัตรซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี (Technology Self-reliance--T) หมายถึง ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการทำนาทำไร่ หรือรวมถึงการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การติดต่อค้าขาย หรือแม้แต่การประกอบอาชีพด้านการบริการซ่อมเครื่องจักร เทคโนโลยียังมีส่วนช่วยในการสื่อสารติดต่อกับภายนอกชุมชน ทำให้ได้รับข่าวสารที่ดี รู้จักการประชาสัมพันธ์ การบริหาร โครงการ เทคโนโลยียังหมายถึงของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งในอดีตชนบทเป็นการพึ่งพาเทคโนโลยีของตนเองในลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นเวลานานทั้งด้านการประกอบอาชีพ เช่น การเพาะปลูกโดยใช้พืชพันธุ์ท้องถิ่นที่มีลักษณะพิเศษ ปุ๋ยธรรมชาติทำการเกษตรแบบผสมผสาน การดูแลรักษาสุขภาพร่างกายของตนเอง ซึ่งเทคโนโลยีพื้นบ้านทั้งหลายต้องมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับเศรษฐกิจสังคม โดยไม่ก่อให้เกิดการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจ (Economic Self-reliance--E) หมายถึง ชุมชนสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจได้ด้วยตนเอง โดยที่ประชาชนในชุมชนมีอาชีพเลี้ยงตัวเองให้มีรายได้พอเพียง สามารถซื้ออาหารหรือปัจจัย 4 อย่างอื่นได้และยังอาจหมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนสามารถซื้อสิ่งของยารักษาโรคไปพบแพทย์ เพื่อรับการรักษาพยาบาล การรักษาสุขภาพร่างกายให้แข็งแรง ซื้ออุปกรณ์การศึกษาเพื่อตนเองและบุตรหลานในการศึกษาเล่าเรียนพัฒนาให้มีความเฉลียวฉลาดเพิ่มมากขึ้น การประกอบอาชีพที่อยู่ในรูปแบบความพอดี พอเพียง ไม่เน้นผลประโยชน์ที่เป็นวัตถุกำไรแต่เน้นที่การพึ่งตัวเองเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขมากกว่าการแข่งขัน

การพึ่งตนเองในด้านทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource Self-reliance--R) หมายถึง การพึ่งพาธรรมชาติเป็นหลัก ทรัพยากรธรรมชาติในที่นี้หมายถึง สิ่งใด ๆ ที่มี

อยู่ธรรมชาติในชุมชนหรือสามารถหามา การดำรงชีวิตมนุษย์ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาตินั้นและสามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ทำให้ธรรมชาติเสียความสมดุล เป็นการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นฐานความคิดของการอยู่ร่วมกัน มองเห็นธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติที่เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความพอคิรวมถึงการยึดมั่นในประเพณีที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อมให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน

การพึ่งพาตนเองทางด้านจิตใจ (Mental Self-reliance--M) หมายถึง ในชุมชนนั้นมีบุคคลที่มีจิตใจเข้มแข็ง และมั่นใจว่าจะช่วยตนเองพึ่งพาตนเองได้ และยังรู้จักพอ ไม่โลภมากเกินไป หรืออยากได้อะไรเกินความสามารถของตน สามารถที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่างๆ ในการหาเลี้ยงชีพ หรือพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นการที่บุคคลพึ่งตนเองได้ทางจิตใจแล้วยังจะเป็นรากฐานของการพึ่งตนเองด้านอื่น เช่น สังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีอีกด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่าการพึ่งตนเองทางด้านจิตใจเป็นแนวทางการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ซึ่งสนับสนุนให้คนมีคุณธรรม หรือไร้คุณธรรม อันจะก่อให้เกิดความเมตตากรุณา เอื้ออารีต่อกันให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันเกิดความร่วมมือร่วมใจในการแก้ไขปัญหาบนพื้นฐานของคุณธรรม

การพึ่งตนเองในทางสังคม วัฒนธรรม (Social-Culture Self-reliance--S) หมายถึง การให้ความสำคัญของประเพณีภายในท้องถิ่นเป็นหลักการรักษาสืบทอดประเพณีของท้องถิ่นจะมีผลต่อการสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรักท้องถิ่น โดยมีประเพณีเป็นสิ่งเชื่อมโยงความเป็นปึกแผ่นของสังคมในภาคชนบทที่มีผลถึงความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และคนอื่นเป็นการสร้างความสามัคคีและส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวม

แสดงให้เห็นได้ว่า แนวคิดการพึ่งตนเองนั้นต้องมีองค์ประกอบหลายอย่างรวมเข้าด้วยกันถึงจะสามารถพึ่งตนเองได้ ต้องมีปัจจัยภายนอกและภายในรวมเข้าด้วยกัน ภายนอกก็คือ การรู้จักใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รู้จักการผลิตเอง ใช้เอง รวมถึงการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้นให้คงอยู่ด้วยเพื่อจะได้ใช้ให้ยาวนาน ๆ ส่วนปัจจัยภายในก็คือการมีจิตใจเพื่อแผ่ไม่โลภมาก การรู้จักแบ่งปัน ยึดมั่นในศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี เคารพผู้เฒ่าผู้แก่

ระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง

อุทัย คุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540, หน้า 16-21) ได้ศึกษาถึงระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง (แบบยังชีพ) มีโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ และมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมีปัจจัยที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และมุ่งตอบสนองความต้องการเพื่อยังชีพของชุมชนเป็นหลัก ทำให้ชุมชนสามารถกำหนดความต้องการ และวิธีการจัดการทางเศรษฐกิจได้ด้วยตนเอง และการที่ชุมชนไม่ต้องพึ่งพิงผู้อื่นทำให้ชุมชนมีอำนาจและความอิสระ ไม่ถูกบีบบังคับให้ยอมตามความต้องการที่ผู้อื่นกำหนด

ระบบเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยแห่งความเข้มแข็งจะมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. รูปแบบการผลิต

การผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองเป็นหลักส่งผลให้สมาชิกไม่ต้องไปดิ้นรนขวนขวายกับกิจกรรมเศรษฐกิจ สามารถกำหนดการผลิตตามกำลังของตนเอง เน้นการใช้ปัจจัยการผลิตในชุมชน ทั้งแรงงาน วัตถุดิบ ความรู้และเทคโนโลยีของตนเอง เป็นรูปแบบการผลิตที่อาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ เช่น ผลิตและเก็บเกี่ยวตามฤดูกาล และกำหนดตามเงื่อนไขของธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์

อย่างไรก็ตาม รูปแบบดังกล่าวไม่ได้หมายความว่า รูปแบบการผลิตของชุมชนจะปล่อยตามบุญตามกรรม ให้ธรรมชาติกำหนดหมดทุกอย่างโดยปราศจากการจัดการ (management) และไม่พึ่งเทคโนโลยีการผลิตเลย เพราะในความเป็นจริงแล้วในกระบวนการผลิตของชุมชนจะมีการสั่งสม การเรียนรู้ด้านการจัดการและการคิดค้นด้านเทคโนโลยีอยู่ตลอดเวลา เช่น เกษตรกรจะเรียนรู้จากธรรมชาติว่าเวลาใดเหมาะสมกับการลงมือหว่านดำ หรือเพาะเมล็ดไม้ผลจะเรียนรู้วิธีการชลประทานแบบดั้งเดิม การกำจัดแมลงศัตรูพืช และสัตว์ป่าที่มารบกวนผลผลิต วิธีการคัดเลือกพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ฯลฯ รูปแบบของการเรียนรู้ เช่น กังหันวิดน้ำ ปูมูลสัตว์ หุ่นไล่กา เครื่องมือสีข้าว และอื่น ๆ มากมาย ความรู้และทักษะเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ธรรมชาติและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคล แล้วถ่ายทอดกันมาเป็นเทคโนโลยีที่ไม่ซับซ้อนสามารถทำได้เอง

นอกจากนี้ รูปแบบการผลิตดังกล่าว ยังมีผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ใช่กิจกรรมหลักเพียงอย่างเดียวแต่สมาชิกชุมชนยังมีเวลาว่างเพื่อทำงานหรือการพักผ่อน เช่น การถนอมอาหาร การทอผ้า การออกแบบประดิษฐ์ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น กระจต่ายขูดมะพร้าว การออกแบบประดิษฐ์ว่าว ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีของชุมชน นอกจากนี้ยังมีการร่วมกิจกรรมในชุมชน เช่น การไปวัด การรับใช้พระ ฟังธรรม หรือการไปเยี่ยมเยือนญาติมิตร ตลอดจนถึงการร่วมกิจกรรมของชุมชนในงานบุญ งานประเพณี งานด้านพัฒนาต่าง ๆ การพบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกของชุมชนด้วยกันเช่น การลงแขก ปักคานา เกี่ยวข้าว การเลี้ยงควาย เป็นต้น

รูปแบบผลิตเพื่อการพึ่งตนเองหรือยังชีพ เป็นปัจจัยส่งเสริม โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบและความสัมพันธ์เชิงสังคม ระดับการปฏิสัมพันธ์ทำให้ความร่วมมือและความสนิทสนมกลมเกลียวเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องระหว่างสมาชิกในชุมชนนำมาซึ่งความแน่นแฟ้นและจิตวิญญาณของคนในชุมชน รวมถึงการพัฒนาสั่งสมภูมิปัญญาของชุมชนด้วย

2. การบริโภค

ชุมชนเน้นบริโภคสิ่งที่ผลิตหรือหาได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น แม้มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตที่แตกต่างกันระหว่างชุมชนอยู่ด้วย การแลกเปลี่ยนสิ่งของมากกว่าการซื้อขายโดยอาศัยเงิน การบริโภคของคนในชุมชนถูกกำหนดโดยทรัพยากรในท้องถิ่น และการติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ซึ่งมีวัฒนธรรมแบบเดียวกันหรือไม่แตกต่างกันนัก เงื่อนไขการคมนาคมที่ยากลำบากมีผลกับอิทธิพลภายนอก โดยเฉพาะจากเมืองมีผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริโภคของชุมชนน้อยลง นอกจากนี้ ค่านิยมจากศาสนธรรมที่สอนให้บริโภคในรูปแบบดังกล่าวนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดรูปแบบพอยังชีพ การบริโภคในรูปแบบดังกล่าวนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดรูปแบบการผลิตที่กล่าวมา ไม่ให้มาทำลายธรรมชาติ และเปิดโอกาสให้ธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ เป็นปัจจัยหนุนกลับไปให้ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองและปัจจัยความเข้มแข็งประการอื่น ๆ ยังมีฐานที่มั่นคงขึ้นอีก

3. การสะสมและกระจายส่วนเกิน

การที่ชุมชนผลิตเพื่อสนองตอบการยังชีพของตนเองเป็นหลัก มีผลให้ชุมชนไม่ต้องผลิตส่วนเกินจำนวนมาก เพื่อไปตอบสนองต่อส่วนอื่น ๆ แบบเดียวกับการผลิตเพื่อขาย นอกจากนี้ รูปแบบของการผลิตและการบริโภคที่กล่าวมา และข้อจำกัดของเทคโนโลยีที่ทำให้การสะสมอาหารหรือสิ่งของในปริมาณมากและเป็นเวลานานทำไม่ได้ ตลอดจนความสมบูรณ์ของธรรมชาติ และความสัมพันธ์เชิงสังคมที่มีความเอื้อเพื่อเอื้องานกันสูง ทำให้แต่ละชุมชนไม่ต้องผลิตส่วนเกินมากเหมือนการผลิตเพื่อขาย

ส่วนเกินจากการบริโภค ก็จะกระจายโดยเน้นไปที่การแบ่งปันญาติมิตร ให้ทาน หรือทำบุญตามค่านิยมทางศาสนา และการชำระเป็นภาษี ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ แก่รัฐ เจ้านาย ผู้อุปถัมภ์ ฯลฯ การจัดการกับส่วนเกินในลักษณะนี้ ทำให้ส่วนเกินไม่เกินมูลค่าที่ก่อให้เกิดรายได้และการสะสมทุนเพราะเป็นการกระจายที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ทางเศรษฐกิจ ต่างจากการขายหรือการลงทุนหมุนเวียนใหม่ในระบบทุนนิยม ถึงแม้ว่าส่วนเกินของชุมชนจะไม่เกินมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่การกระจายส่วนเกินในลักษณะนี้เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมความสัมพันธ์เชิงสังคม และค่านิยมจากศาสนธรรม ส่งผลเกิดความรักใคร่ในชุมชน ความมีน้ำใจช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในชุมชน ซึ่งวัดออกมาเป็นมูลค่าไม่ได้แต่ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งของชุมชนเอง

4. การจำหน่าย

บุญเพรง บำนาจพูน (2527, หน้า 67-69) ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจแบบพึ่งพา ผลิตเพื่อขายไว้ว่า จุดมุ่งหมายของการผลิตแบบเดิมนั้นเป็นการผลิตเพื่อกิน เหลือกินก็ไว้-แลกเงิน หรือแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของกับเพื่อนบ้านหรือระหว่างหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแนวคิดเบื้องต้นที่เป็นแนวความคิดอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ซึ่งเป็นแนวคิดที่เริ่มตั้งแต่การตัดสินใจแก้ปัญหา รวมถึงระบบเหตุผลที่สร้างขึ้นแบบพื้นฐานความเป็นจริงของชุมชน รวมถึงการจัดโครงสร้างการตอบสนองกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติหรือแนวคิดที่เป็นตัวเองมาก่อนพอระบบทุนนิยมเข้ามาก็ทำให้จุดมุ่งหมายเดิมเปลี่ยนไปจากการผลิตเพื่อกินมาสู่การผลิตเพื่อตลาด ผลิตสินค้า ในที่สุดการพึ่งตัวเองในทางวัตถุก็ถูกแทรกซึมไปด้วย ชาวบ้านก็มีความจำเป็นที่จะต้องหาส่วนหนึ่งที่เป็นตัวเงิน

เข้าไปหล่อเลี้ยงเศรษฐกิจ ซึ่งแหล่งของตัวเงินเหล่านี้ก็ได้แก่เรื่องของการปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งแหล่งตัวเงินเหล่านี้ก็คือการปลูกพืชเศรษฐกิจ เป็นพืชที่ชาวบ้านไม่ได้กินเอง เมื่อทำการผลิตพืชเศรษฐกิจมันก็เป็นการสร้างเงินขึ้นมา ระบบเกี่ยวกับเงินกู้ เกี่ยวกับบัตรเครดิตเกี่ยวกับปุ๋ยก็เข้ามา นอกจากนั้นมันยังได้แย่งเวลาที่จะทำสิ่งของที่จะใช้เองภายในครอบครัวไปด้วย คือระบบเงินทุนได้อาศัยการผลิตพืชเศรษฐกิจ เพื่อขายมาเป็นสื่อในการเปลี่ยนทัศนคติ ชาวบ้านให้เกิดความรู้สึกว่า ฟังตัวเองไม่ได้ เช่น เรื่องเสื้อผ้าก็อาศัยเงินที่ได้จากการขายพืชเศรษฐกิจเอาเงินมาซื้อแทนที่จะทำใช้เอง ลักษณะนี้ทำให้ชาวบ้านกลัวว่า ถ้าผลิตไม่ได้ทำที่ตลาดต้องการ ก็จะไม่มีชีวิตอยู่รอด เงินกลายเป็นปัจจัยทุนที่บีบบังคับให้ชาวบ้าน มีการขายสินค้าไว้ล่วงหน้า ไม่ได้ขายอย่างอิสระ จะเห็นได้จากตอนต้นฤดูกาลการผลิตก็จะมีทำสัญญาซื้อขายไว้ล่วงหน้า ดังนั้น ชาวบ้านก็หันไปปลูกพืชที่ขายได้ จนกลายเป็นระบบที่ชาวบ้านต้องคอยฟัง เมื่อฟังนาน ๆ เข้าก็เลยกลายเป็นเรื่องปกติ ต้องคอยฟังว่าจะปลูกอะไร กลายเป็นว่าชาวบ้านคิดเองไม่เป็นไม่กล้าที่จะคิดไม่กล้าที่จะเสี่ยงไปนอกกรอบทำให้จุดมุ่งหมายของการผลิตนี้เป็นประเด็นสำคัญในเรื่องของการพึ่งตนเอง ซึ่งยังสอดคล้อง กับ เสรี พงศ์พิศ (2549, หน้า 15-19) ได้กล่าวว่า เศรษฐกิจชุมชนบนฐานความรู้ในชุมชน หมู่บ้านมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากมาย ทั้งการทำมาหากิน และกิจกรรมที่ถูกนำเข้าไปจากภายนอกโดยบุคคลหรือองค์กร ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน แต่เหล่านี้อาจเปรียบเหมือนต้นไม้หลายต้น แต่ไม่มีป่า ไม่มี “ระบบเศรษฐกิจชุมชน” ระบบที่เกิดจากการเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ เข้าด้วยกันจนเกิดพลังและสามารถ “ขับเคลื่อน” ไปได้ด้วยตัวมันเอง มีต้นไม้แต่ไม่มีป่า หมายถึง ไม่มีหลากหลายทางชีวภาพเป็นร้อยเป็นพัน ที่เกื้อกูลกัน เศรษฐกิจชุมชนวันนี้จึงมีแต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบเดี่ยว ๆ ไม่มีที่อย่าง ไม่ทำนาที่ปลูกมันสำปะหลัง ไม่ปลูกปาล์มก็ปลูกยาง ไม่รับจ้างก็ทำประมงชายฝั่ง วนเวียนอยู่อย่างนี้ชั่วนาตาปี หนี้สินเพิ่มขึ้นทุกวันเพราะรายรับไม่พอรายจ่าย โครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่ใครต่อใครส่งเข้าไปในหมู่บ้านถ้าหากยังอยู่ (ไม่ล้มหรือเลิกไปก่อน) ก็อยู่แบบ “ของใครของมัน” ขึ้นอยู่กับว่าหน่วยงานไหนส่งเข้าไป

เศรษฐกิจชุมชนที่เป็นอยู่วันนี้ไม่มีระบบ เป็นอะไรที่ขึ้นต่อระบบใหญ่ ไปรวมศูนย์ที่กรุงเทพฯ สัมพันธ์กับระบบใหญ่แบบ (ผู้ถูก) อุปถัมภ์ ระบบใหญ่ที่ให้ตัวแทนเข้าไปจัดการ ทั้งข้าราชการ นักการเมือง นักธุรกิจ นักวิชาการ รวมทั้งที่เรียกกันว่านักพัฒนา

เข้าไปด้วยระบบและกลไกต่าง ๆ ในนามของการศึกษา การพัฒนา สุขภาพ เพื่อช่วยให้ผู้คนหาย “โง่ จน เจ็บ” ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติแผนที่ 1 (ที่ยังไม่มีคำว่าสังคม) วิถีชุมชนเริ่มเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เข้าสู่สังคมบริโภคนิยม หาเงินทุกวิถีทางเพื่อนำไปซื้อที่อยู่ซื้อกิน แทนการทำมาหากิน นำเอาทรัพยากรท้องถิ่นไปขาย แบบล้างผลาญทำลายดิน น้ำ ป่า ปลา และสัตว์จนไม่เหลือ ขายทรัพยากรหมดก็ขายแรงงาน ไปรับจ้างในเมือง รับจ้างในต่างประเทศ

การพัฒนาที่ผ่านมาได้ทำลายระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบเดิมไปจนหมดเศรษฐกิจชุมชนดั้งเดิมเป็น “ระบบ” เพราะทุกอย่างสัมพันธ์กัน เกื้อกูลกัน เป็นวิถีที่ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ พึ่งพาอาศัยธรรมชาติ พึ่งพาอาศัยกันเอง ระบบเศรษฐกิจชุมชนถูกทำลายไปด้วยนโยบายพัฒนาแบบ “พุงนี้รวย” ที่ลากชาวบ้านเข้าสู่ระบบทุนนิยมโดยไม่มีความพร้อมอะไรเลย ไม่มีการเรียนรู้ ไม่มีข้อมูลเพียงพอเพื่อการตัดสินใจด้วยตัวเอง ต้องพึ่งพาอาศัยคนอยากมีอยากร่ำรวย เพื่อจะได้สบาย ไม่ลำบาก

ระบบทุนนิยมมีปรัชญาที่ก่อให้เกิด “ลัทธิบูชาเงิน” และ “สังคมบ้าบริโภคนิยม” ซึ่งต้องไปด้วยกัน นี่คือเหตุผลที่ต้องกระตุ้นให้ “รากหญ้า” ใช้จ่ายเงิน ซื้อข้าวซื้อของที่มักอ้างว่าเป็นผลผลิตจากในประเทศ (อย่างรถยนต์ มอเตอร์ไซค์ มือถือ) โดยไม่คำนึงว่าหนี้สินที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านขนาดไหน และจะส่งผลกระทบยาวต่อสังคมโดยรวมอย่างไร ปัญหาหนี้สินของชาวบ้านแตกต่างจากหนี้สินของนักธุรกิจ หรือข้าราชการ ซึ่งหนี้สินเป็นส่วนหนึ่งของวิถีธุรกิจและชีวิตของคนชั้นกลางที่มีเงินเดือน แต่ชาวบ้านทั่วไปในชนบทไม่ได้มีความมั่นคงของรายได้และชีวิต

มหาวิทยาลัยเปิดเพื่อจะได้ประกาศนียบัตรและใบปริญญา การช่วยให้ชุมชนเรียนรู้ไม่ได้หมายถึงการช่วยให้พวกเขาหายโง่ หายจน หายเจ็บ แบบเดิม ๆ อีกต่อไป แต่หมายถึง การช่วยให้พวกเขาค้นพบศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง และพัฒนาศักยภาพดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเองวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่วันนี้เรียกกันวันนี้ว่า “ประชาพิชญ์” คือชาวบ้านวิจัยตนเองพวกเขาเรียนรู้จากตนเอง ชุมชน และโลก เรียนรู้จากเอกลักษณ์และรากเหง้า ความรู้ภูมิปัญญาทรัพยากรท้องถิ่น เรียนรู้สถานการณ์ที่แท้จริงของตนเอง รายรับ รายจ่าย หนี้สิน สุขภาพ สิ่งแวดล้อม รู้ทั้งปัญหา ความต้องการ และทุนของตนเอง ทุนที่จะช่วยให้พบทางออกได้ด้วยตัวเอง โดยไม่ต้องรอรัฐช่วย ไม่ใช่ไปปฏิเสธรัฐ

แต่บทบาทของรัฐ คือ การช่วยให้พวกเขาได้เรียนรู้ และไปเติมเต็มให้พวกเขา ให้พึ่งตนเองได้ มากกว่าไปทำให้พวกเขาขึ้นต่อรัฐบาลแบบผู้นั่งรอรับความเอื้ออาทร

การเรียนรู้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากข้างใน ถ้ามีการลดรายจ่ายหนึ่งในสี่อย่างที่อยู่ในหลวงทรงแนะนำในเศรษฐกิจพอเพียง ระบบเศรษฐกิจชุมชนก็จะเกิดและอยู่ได้ เพราะเมื่อชาวบ้านทำกินทำใช้เองส่วนหนึ่ง จะทำให้เกิดรายรับที่ไม่ได้คูณ 2 แต่อาจจะคูณ 3 หรือ 4 หรือมากกว่าปัญหาของชุมชนไม่ใช่เงิน จันทรรพยากร แต่เงินข้อมูล จนความรู้ จนปัญญา ถ้าให้เงินไปโดยไม่มีการเรียนรู้ก็จะไม่เกิดการพัฒนา แต่จะเกิดหนี้เน่ามากขึ้น เป็นการสร้างปัญหาและภาระใช้ชุมชน แต่ถ้าหากมีการเรียนรู้ มีข้อมูล มีแผน เงินที่ให้ไปก็จะเกิดประโยชน์ เพราะเอาไปลงทุนจริง อย่างกองทุน 1 ล้าน จะต้องได้อีกหลายล้าน ไม่ใช่ค่อย ๆ หดหายไปอย่างที่กำลังเกิดขึ้น เศรษฐกิจชุมชนจะเกิดได้ด้วยฐานความรู้ที่นำไปสู่การเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ สร้างเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนที่อยู่บนฐานข้อมูลและความรู้ ไม่ใช่ความเห็น ความรู้สึก หรือความอยาก เป็นระบบที่เชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจท้องถิ่นต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เศรษฐกิจชุมชนและท้องถิ่นเข้มแข็ง เศรษฐกิจสองระบบหรือสองแนวก็จะเกิดได้และขีดความสามารถในการแข่งขันก็จะเพิ่มขึ้น เหมือนคนที่สองขาแข็งแรง ย่อมวิ่งแข่งกับใครก็ได้ ดังนั้น ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากร วิถีชุมชน โครงสร้างทางสังคม ค่านิยม การศึกษา เรียนรู้รวมทั้งความสัมพันธ์เชิงสังคม และระดับการปฏิสัมพันธ์ของชุมชน นับว่าเป็นปัจจัยหลักที่ช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งและช่วยเหลือตัวเองได้ สิ่งสำคัญในระบบเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองอยู่ได้ยั่งยืนแค่ไหนนั้นต้องขึ้นอยู่กับเจ้าของชุมชนเองว่ามีอำนาจ การจัดการการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติที่เกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน์ของชุมชน เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ฯลฯ ได้มากน้อยเพียงใด แต่ถ้าชุมชนไม่มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรแต่เป็นของรัฐหรือผู้มีสิทธิจากภายนอก ที่รัฐมอบอำนาจหรือสัมปทานให้ใช้และจัดการ ซึ่งเป็นการยากที่ชุมชนจะสามารถจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจของตนเองได้ และยากแก่การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้คงสภาพความอุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นพื้นฐานยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจชุมชน

ดังนั้น เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง คือกิจกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการสรรหา การผลิต การแปรรูป การจำหน่ายจ่ายแจก รวมทั้งการบริโภค ซึ่งเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิต ในขอบเขตของความพอเพียงเหมาะสมกับบุคคลครอบครัวและชุมชน มีผลตอบแทนที่เป็นทั้งตัวเงินและไม่ใช้ตัวเงิน มีการใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสมไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ ให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัตถุดิบในท้องถิ่นได้อย่างคุ้มค่า มีการบริหารจัดการหรือดำเนินการ

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ความหมายการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนอาจมีความหมายหรือการให้คำจำกัดความได้ต่าง ๆ กัน ความหมายโดยทั่วไปอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาชนบท คือ การปรับปรุงมาตรฐานความเป็นอยู่ของประชาชนผู้ที่มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ในชนบท และการทำให้กระบวนการพัฒนานั้นเป็นกระบวนการที่สามารถดำเนินการต่อไป ได้ด้วยตัวเอง มีการจัดสรรการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ได้อย่างสมดุล เพื่อสวัสดิการ และเพื่อการผลิต โดยประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเพื่อให้เกิดทักษะและความสามารถดำเนินการต่อไปได้ด้วยตัวเอง (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2527, หน้า 15) ส่วน อัจฉรา โพธิยานนท์ (2539, หน้า 13-14) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาชุมชนหมายถึง การพัฒนาในส่วนสำคัญของชีวิตประจำวันของประชาชนในหลายด้านรวมกัน ทั้งการจัดสรรที่ดินทำกิน การส่งเสริมการเกษตร การก่อตั้งสหกรณ์ในรูปแบบต่าง ๆ การส่งเสริมการศึกษา การส่งเสริมสุขภาพอนามัย และสวัสดิการทางสังคมโดยทั่ว ๆ ไป หัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชนมีอยู่ 2 ประการ คือ

1. ทำอย่างไรให้ประชาชนในท้องถิ่นให้ความร่วมมือกับรัฐบาลในการลงมือพัฒนากิจกรรมด้านต่าง ๆ ที่จำเป็นของท้องถิ่นเพื่อให้กินคืออยู่ดีพึ่งตนเองได้
2. หากประชาชนได้พยายามช่วยตัวเองแล้ว ไม่สามารถจะดำเนินงานต่อไปได้ก็ควรได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือการช่วยสนับสนุนทางด้านวิชาการหรือบริการอื่น ๆ โดยใช้ความคิดริเริ่มของประชาชนที่มีอยู่เดิมดำเนินการกระตุ้นให้ประชาชน

สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ โดยร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน ซึ่งตรงกับ เอกสิทธิ เศรษฐกิจ และพรชัย พันธุ์วัฒนา (2531, หน้า 118) ได้ให้ความหมายของการพัฒนา ชุมชน ไว้ว่า การพัฒนาชุมชน คือ การร่วมมือร่วมแรงร่วมใจของประชาชนและเจ้าหน้าที่ ของรัฐบาล เพื่อปรับปรุงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญ ยิ่งขึ้นเพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติ โดยยึดหลักเป็นงานที่ประชาชนริเริ่มขึ้นเอง เป็นงานที่ยึดหลักการช่วยเหลือตัวเอง เป็นงานที่มุ่งพัฒนาคุณภาพของคนให้ดีขึ้น เป็นงาน ที่ใช้วิธีการศึกษาและจัดระเบียบชุมชน เป็นงานที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามแผน เป็นงานที่มีความเชื่อมั่นในความสามารถของประชาชนที่จะช่วยเหลือตัวเองได้ เป็นงาน ที่ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน เป็นงานที่มีความเชื่อถือความก้าวหน้าทาง วิทยาศาสตร์และเทคนิควิทยา เป็นงานที่มุ่งก่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคม นอกจากนี้ สุทธิรักษ์ หงสะมัด (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงชุมชนไปในทิศทางที่ดีขึ้นไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยที่มืองค์ประกอบ ที่สำคัญของชุมชน นั้น สรุปได้ว่ามี 3 มิติ ได้แก่

มิติด้านภูมิศาสตร์ (กายภาพ) หมายถึง สภาพแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ แม่น้ำ ฯลฯ

มิติด้านสังคม (ปฏิสัมพันธ์ของคน) หมายถึง การอยู่ร่วมกัน การติดต่อสื่อสาร ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต

มิติด้านจิตวิทยา (ความรู้สึกร่วม) หมายถึง ความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ความสามัคคี ความรู้สึกผูกพัน เอื้ออาทรต่อกัน

ในองค์ประกอบทั้งสามมิติ มืองค์ประกอบตัวหนึ่งที่สำคัญก็คือ “คน” ดังนั้น ความหมายของ การพัฒนาชุมชน ก็คือ การมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ทั้ง 3 ด้านให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น เป็นทิศทางที่พึงปรารถนา

จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่มุ่งให้เกิดขึ้นนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ความสามารถของคน โดยสรุปสามารถที่จะให้ความหมายที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน ได้ว่า ก็คือ “การพัฒนาคน”

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม กับรัฐบาล โดยรัฐคอยแนะนำ โดยยึดหลักเป็นงานที่ประชาชนริเริ่มขึ้นเอง เป็นงานที่

ยึดหลักในการพึ่งตนเองได้ โดยใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า โดยคนในชุมชนอยู่ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสาร ใช้วิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน มีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกัน จึงจะเกิดการพัฒนาชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้

ประวัติความเป็นมาของการพัฒนาชุมชน

ประเทศไทยได้มีการพัฒนาชุมชนมานานแล้ว แต่ยังไม่ได้ศึกษาค้นคว้าและจัดให้เป็นระบบ จากประวัติการปกครองของไทยเราจะเห็นได้ว่า คนในชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำความเจริญก้าวหน้าให้กับชุมชนของตนโดยไม่หวังผลตอบแทน เช่น การขุดบ่อน้ำ สร้างถนน ศาลาวัด ฯลฯ เป็นลักษณะของการทำงานช่วยเหลือกัน ซึ่งได้บุญได้กุศลในลักษณะนี้ก็ถือว่าเป็นการพัฒนาเช่นเดียวกัน

บุญศรี แก้วคำศรี และมนตรี ขอรัตน์ (ม.ป.ป., หน้า 20-21) ได้อธิบายประวัติความเป็นมาของการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย แบ่งออกได้เป็น 3 สมัย คือ

1. สมัยสุโขทัย (พ.ศ.1780-1993) ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พ.ศ. 1820-1860) ถือว่าเป็นสมัยที่มีการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นแล้ว ตามหลักฐานที่แสดงให้เห็น คือ การพัฒนาด้านวัตถุ มีการก่อสร้างบ้านเมือง คู คลาย ป้อมยาม วัดวาอาราม และอื่น ๆ การพัฒนาด้านจิตใจ มีการอบรมสั่งสอน การพัฒนาด้านวัฒนธรรม มีการประดิษฐ์อักษรขึ้นใช้เอง ประเพณีทางบ้านเมือง ทางศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และยังมีพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ได้มีการสนับสนุนให้ชาวสุโขทัยมีการค้าขาย ทำการเกษตร อุตสาหกรรม ในครัวเรือน การคมนาคม สาธารณสุข เป็นต้น

2. สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ.1893-2310) ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) มีการพัฒนาท้องถิ่น โดยแบ่งการบริหารงานออกเป็นจตุสดมภ์ มีกรมเวียง (เมือง) วัง คลัง นา โดยเฉพาะกรมเวียง มีหน้าที่ปกครองท้องถิ่น ระวังทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนทั่วไป

3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2425-2484) สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิรูปการบริหารแผ่นดินแบบอารยประเทศ โดยได้จัดตั้งกระทรวงทบวงกรมขึ้นบริหารราชการ กระทรวงมหาดไทยก็ได้เกิดขึ้นสมัยนี้ (พ.ศ. 2435) สมเด็จพระปิยะมหาราชทรงสถาปนาเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย พระองค์ได้ทรงมองเห็น

ความสำคัญของการร่วมแรงร่วมใจของประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น ดำเนินงานการพัฒนาท้องถิ่น เช่น ปรับปรุงถนนหนทางให้ดีขึ้น บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ถูกจัดระเบียบเรียบร้อย น่าอยู่ มีการประกอบอาชีพในชุมชน ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อชุมชนของตนมากขึ้น ซึ่งนำไปสู่สภาวะแวดล้อมที่ดีขึ้น

สรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนของไทยเรานั้นมีมาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยเกิดขึ้นจาก คนในชุมชนมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยไม่หวังผลตอบแทน เช่น การขุดคลอง สร้างวัด สร้างถนน ฯลฯ ถือเป็น การสร้างกุศล และยังมี การพัฒนาทางด้านจิตใจ มีการอบรมสั่งสอน มีการประดิษฐ์อักษรขึ้นใช้เอง การพัฒนาด้านวัฒนธรรมประเพณี ทางบ้านเมือง ส่งเสริมการศึกษา และยังมี การพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ การคมนาคม และ สาธารณะสุข ซึ่งทำให้เกิดการพัฒนาในชุมชน ต่อมา สมัยกรุงศรีอยุธยา มีการพัฒนาท้องถิ่น โดยการแบ่งการบริหารงานออกเป็นจตุสดมภ์ เวียง (เมือง) วัง คลัง นา และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มองเห็นการพัฒนาท้องถิ่น โดยการประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น มีการปรับปรุงถนนหนทาง บ้านเรือนที่อยู่อาศัย มีการประกอบอาชีพในชุมชน ทำให้ชุมชนมีสภาวะแวดล้อมที่ดีขึ้น

แนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชน

แนวคิดการพัฒนาชุมชน

แนวความคิดการพัฒนาสังคมเป็นข้อมูลพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองนั้น ขึ้นอยู่กับประชาชนเป็นหลักสำคัญ การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐบาลที่ต้องนำมาใช้เพื่อกระตุ้น ส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดริเริ่มขึ้น และดำเนินเข้าร่วมมือในการดำเนินงานปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนเอง และเสริมสร้างท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้ามีเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการปกครองตามระบบประชาธิปไตย

สุเทพ เชาวลิต (2530, หน้า 28-29) ได้กล่าวถึง แนวความคิดมูลฐานของการพัฒนาชุมชนไว้ 3 ประการ

1. การช่วยเหลือตนเองและการช่วยเหลือเพื่อให้สามารถช่วยตนเองได้ คือ การที่ประชาชนในท้องถิ่นสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ในการพัฒนาชุมชน โดยใช้ทรัพยากร

ในท้องถิ่นรวมถึงแรงงานที่ตัวเองมี รัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนทางวิชาการ และเงินตามความสมควร

2. การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์แบบ ดำเนินแก้ไขปัญหาโดยวิธีการต่าง ๆ และเข้าดำเนินการแก้ไขทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับปัญหาพร้อมกันไปในรูปแบบของโครงการหรือแผนดำเนินการที่กำหนดไว้แก้ไขปัญหา

3. การพัฒนาชุมชนเป็นการดำเนินงานที่เริ่มจากท้องถิ่นชนบท โดยมีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับนโยบายพัฒนาของประเทศ โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลในด้านวัสดุและกำลังคน

สุทธธีรภัฏ หงสะมัต (ม.ป.ป.) ได้อธิบายแนวความคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพในการพัฒนาชุมชนในระดับการปฏิบัติ มีดังนี้

1. การมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation) เป็นหัวใจของงานพัฒนาชุมชน โดยยึดหลักของการมีส่วนร่วมที่ว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผนงาน การปฏิบัติการและร่วมบำรุงรักษา

2. การช่วยเหลือตนเอง (aided self-help) เป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยึดเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่ง คือ ต้องพัฒนาให้ประชาชนพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยมีรัฐคอยให้การช่วยเหลือ สนับสนุน ในส่วนที่เกินขีดความสามารถของประชาชน ตามโอกาสและหลักเกณฑ์ที่เหมาะสม

3. ความคิดริเริ่มของประชาชน (initiative) ในการทำงานกับประชาชนต้องยึดหลักการที่ว่า ความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่งต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตย และหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษา ให้ประชาชนเกิดความคิด และแสดงออกซึ่งความคิดเห็น อันเป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ตำบล

4. ความต้องการของชุมชน (felt-needs) การพัฒนาชุมชนต้องให้ประชาชน และองค์กรประชาชนคิด และตัดสินใจบนพื้นฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่ว่างานเป็นของประชาชน และจะช่วยกันดูแลรักษาต่อไป

5. การศึกษาภาคชีวิต (life-long education) งานพัฒนาชุมชนถือเป็นกระบวนการให้การศึกษาภาคชีวิตแก่ประชาชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคน การให้การศึกษาต้องให้การศึกษาย่างต่อเนื่องกันไป ครอบคลุมยังดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน

สรุปได้ว่าแนวคิดในการพัฒนาชุมชน คือการที่ประชาชนในท้องถิ่นสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ โดยประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน มีความความคิดริเริ่มของประชาชนเอง และความต้องการของชุมชนในการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยการให้ทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่ในการพัฒนา รัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนความรู้ และช่วยแก้ไขปัญหาค้นด้านที่ชุมชนไม่สามารถแก้ไขได้

หลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนไม่ว่าจะพัฒนาด้วยการจัดกิจกรรมด้านใดต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานการสนับสนุนให้ “ประชาชนช่วยตนเอง” ประการสำคัญ สิ่งที่เกิดจากความสามารถของประชาชน รัฐจะให้ความช่วยเหลือ การร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมกันทำงานไม่ใช่ทำให้ประชาชนฝ่ายเดียว จะเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนทุกกิจกรรมต้องยึดหลัก “การรวมกลุ่ม” เป็นสิ่งสำคัญ หลักในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพของประชาชนนั้น ได้มีนักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญหลายท่านได้แก่

สุเทพ เชาวลิต (2530, หน้า 34-36) ได้อธิบายถึง หลักการพัฒนาชุมชนไว้ว่า

1. ต้องรู้จักท้องถิ่นเป็นอย่างดีที่สุด เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของชุมชน โดยใช้หลักสังคมวิทยา
2. ต้องกระตุ้นเตือนให้ประชาชนเกิดความปรารถนา และความคิดริเริ่มที่จะพัฒนาท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ของตนและส่วนรวมยึดหลักประชาธิปไตย
3. ช่วยเหลือให้ความรู้ เพื่อให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการท้องถิ่น
4. ต้องให้บุคคลและชุมชนในท้องถิ่นสามารถช่วยเหลือตัวเองได้และแก้ปัญหาได้ไม่ว่าเศรษฐกิจสังคมตอนนั้นจะเป็นอย่างไร
5. อย่าขอให้ประชาชนทำสิ่งที่เขากลัวว่าจะทำให้ฐานะความมั่นคงของเขาถูกคุกคาม
6. จะต้องมุ่งให้มีโครงการที่มีลักษณะสร้างและประสานงานกันได้
7. ในการดำเนินงานสิ่งหนึ่งสิ่งใด คำนึงถึงกำลังทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนนั้น ๆ

8. ให้นั้นในเรื่องความร่วมมือของประชาชนในท้องถิ่นทุก ๆ ฝ่าย เพื่อให้เกิดความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม
 9. ต้องเริ่มตั้งจากจุดที่ประชาชนเห็นว่า เป็นความต้องการของสังคม และชุมชน
 10. ช่วยหาวิธีการวางโครงการช่วยตนเอง และจัดหาวิธีการที่ช่วยให้มีการปฏิบัติร่วมกันมุ่งเพื่อเพิ่มผลผลิตทุก ๆ ด้านให้แก่ชุมชน
 11. จัดให้มีอุปกรณ์และเครื่องมือในการส่งเสริมอุปกรณ์สำหรับโครงการ การศึกษาที่จำเป็นของเด็ก ๆ ในชุมชนนั้น ๆ จัดสร้างนันทนาการยามว่างของชุมชน
 12. ต้องให้ประชาชนหรือชุมชนเข้าใจที่มาและประโยชน์ทางด้านเทคนิคต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในและภายนอก
 13. ชุมชนจากภายนอกจะต้องแสดงให้เห็นตั้งแต่ต้นว่า มีความปรารถนาอย่างแท้จริงที่จะให้ชุมชนภายในเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ โดยมีการกระตุ้นให้ช่วยตัวเอง และในที่สุดก็จะโอนความรับผิดชอบทั้งหมดให้
 14. ต้องให้มีความเข้าใจซึ่งกันและกัน ต้องแสดงเจตนาที่ดี เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายเข้าใจกัน
 15. ควรใช้สถาบันที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ ข้อนี้มีความสำคัญมากสำหรับประเทศหรือชุมชนที่ด้อยพัฒนาที่มีปัจจัยจำกัด
 16. รัฐบาลสามารถช่วยในเรื่องการพัฒนาชุมชนได้มาก โดยการวางโครงการหรือช่วยเหลือทางการเงินตามความเหมาะสมพร้อมทั้งจัดผู้นำที่ดีให้ด้วย
 17. การดำเนินงานจะสะดวกและรวดเร็วยิ่งขึ้น ถ้าได้รับความเข้าใจ และสนับสนุนจากผู้ที่อยู่ในตำแหน่งรับผิดชอบทุกระดับ
 18. การพัฒนาชุมชนจะขยายตัวอย่างไร ย่อมขึ้นอยู่กับ การเข้ามามีส่วนร่วม และความคิดริเริ่มของประชาชนที่เข้ามาร่วมดำเนินงาน
 19. การที่จะดูว่าการพัฒนาชุมชนจะได้ผลหรือไม่ เพียงไร แค่นั้นให้ดูที่ท่าทางของประชาชนที่เปลี่ยนแปลงไป ว่ามีมากน้อยแค่ไหน ในวิถีดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่
- สุทธิรักษ์ หงสะมัด (ม.ป.ป.) ได้อธิบายถึง หลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ยึดหลักความมีศักดิ์ศรี และศักยภาพของประชาชน เปิดโอกาสให้ประชาชนในการคิด วางแผนเพื่อแก้ปัญหาชุมชนด้วยตัวของเขาเองนักพัฒนาควรเป็นผู้กระตุ้นและนำเสนอส่งเสริม

2. ยึดหลักการพึ่งตนเองของประชาชน นักพัฒนาต้องยึดมั่นเป็นหลักการสำคัญให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ โดยการสร้างพลังชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนส่วนรัฐบาลจะช่วยเหลือ สนับสนุนอยู่เบื้องหลัง และช่วยเหลือในส่วนที่เกินความสามารถของประชาชน

3. ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน ร่วมคิด ตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติตามแผน และติดตามประเมินผลในกิจกรรม หรือ โครงการใด ๆ ที่จะทำในชุมชน ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการดำเนินงาน อันเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกในเรื่องความเป็นเจ้าของโครงการหรือกิจกรรม

4. ยึดหลักประชาธิปไตย ในการทำงานพัฒนาชุมชนจะต้องเริ่มด้วยการพูดคุย ประชุม ปรีกษาหารือร่วมกัน คิดร่วมกัน ตัดสินใจ และทำร่วมกัน รวมถึงรับผิดชอบร่วมกันภายใต้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามวิถีทางแห่งประชาธิปไตย องค์การสหประชาชาติได้กำหนดหลักการดำเนินงานพัฒนาชุมชนไว้ 10 ประการ คือ

4.1 ต้องสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชน

4.2 ต้องเป็น โครงการอเนกประสงค์ที่ช่วยแก้ปัญหาได้หลายด้าน

4.3 ต้องเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปพร้อม ๆ กับการดำเนินงาน

4.4 ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่

4.5 ต้องแสวงหาและพัฒนาให้เกิดผู้นำในท้องถิ่น

4.6 ต้องยอมรับให้โอกาสสตรี และเยาวชนมีส่วนร่วมในโครงการ

4.7 รัฐต้องเตรียมจัดบริการให้การสนับสนุน

4.8 ต้องวางแผนอย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพทุกระดับ

4.9 สนับสนุนให้องค์กรเอกชน อาสาสมัครต่าง ๆ เข้ามีส่วนร่วม

4.10 ต้องมีการวางแผนให้เกิดความเจริญแก่ชุมชนที่สอดคล้องกับความเจริญ

ในระดับชาติด้วย

นอกจากนี้ ที. อาร์. บี. แบตเทต ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาคนของอังกฤษ (อ้างถึงในบุญศรี แก้วคำศรี และมนตรี ขอรัตน์, ม.ป.ป., หน้า 52-54) ยังเสนอหลักการพัฒนาชุมชนอีก 10 ประการ ให้กับนักพัฒนาชุมชน คือ

1. ต้องพัฒนาชุมชนทุก ๆ ด้านไปพร้อมกันทั้ง 2 ด้าน คือ ด้านวัตถุและด้านจิตใจ ด้านวัตถุสิ่งแวดล้อมทุก ๆ ด้าน เช่น ถนนหนทาง ที่อยู่อาศัย ฯลฯ เมื่อสภาพแวดล้อมดี สภาพทางจิตใจก็ต้องส่งเสริมให้แปรเปลี่ยนไปในทางที่ถูกต้องเช่นกัน
 2. ยึดประชาชนเป็นหลักการพัฒนาต้องคำนึงถึงปัญหา และความต้องการของประชาชนเป็นสำคัญ
 3. การดำเนินงานจะต้องค่อยเป็นค่อยไป ต้องแปรเปลี่ยนทัศนคติของคนในชุมชนและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน
 4. ต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก
 5. ต้องพยายามใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุด เพื่อคัดแปลงให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด
 6. ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนเริ่มด้วยการปรึกษาหารือกัน ร่วมกันคิดร่วมกันทำในการแก้ไขปัญหา
 7. ต้องใช้หลักการประสานงาน ในการพัฒนาชุมชนเป็นงานที่ต้องรับผิดชอบร่วมกันทุกหน่วยงาน
 8. เริ่มต้นทำงานกับกลุ่มผู้นำก่อน เพื่อให้ประชาชนเกิดการยอมรับจากประชาชน
 9. ดำเนินงานต้องให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐและสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสมอ
 10. ปลุกฝังความเชื่อมั่นในตนเองให้กับประชาชน เป็นพลังสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานสำเร็จลงได้แม้งานนั้นจะยากลำบาก
- สรุปได้ว่า หลักการพัฒนาชุมชนนั้นเป็นสิ่งสำคัญ เจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนต้องมีส่วนร่วมให้ความร่วมมือด้วยกัน รัฐเป็นเพียงตัวกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นมีความคิดริเริ่มที่จะพัฒนาท้องถิ่นของตน และบุคคลในท้องถิ่นต้องสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ช่วยหาวิธีการวางโครงการช่วยเหลือตนเอง และจัดหาวิธีการที่ช่วยให้มีการปฏิบัติร่วมกันมุ่งเพิ่มผลผลิตทุก ๆ ด้าน โดยยึดหลักประโยชน์ของตนเองและส่วนรวมยึดหลักประชาธิปไตย

การพัฒนาชุมชนจะก้าวหน้าได้ ขึ้นอยู่กับการมีส่วนร่วมและและความคิดริเริ่มของประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วม งานพัฒนาถึงจะสำเร็จผลในการพัฒนาชุมชน

การสื่อสารในการพัฒนาชุมชน

สิ่งสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้งานพัฒนา มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในทางที่ดีขึ้น อีกทั้งยังมีความสำคัญมากต่อเจ้าหน้าที่ที่ทำงานหรือรับผิดชอบด้านสื่อสาร การพัฒนา การส่งเสริม เผยแพร่ วรรณคดีประชาสัมพันธ์ ในการพัฒนาชุมชน

กาญจนา แก้วเทพ, กำจร หลุยยะพงศ์, รุจิรา สุภษา และวีรพงษ์ พลนิกรกิจ (2543) ได้อธิบายถึง การสื่อสารในการพัฒนาชุมชนไว้ว่า การสื่อสารจะมีบทบาทเป็นทั้งตัวบ่งชี้ระดับขั้นตอนความทันสมัยพัฒนาของสังคม เช่น สังคมยิ่งพัฒนา ก็ยังมีจำนวนการใช้สื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ มากขึ้น และเป็นเครื่องมือในการพัฒนา และจากแนวคิดเรื่อง “การพัฒนา” มีความเชื่อว่า ความรู้ความเข้าใจเรื่องการพัฒนาจะมีอยู่ในหมู่ข้าราชการ หรือนักวิชาการด้านการพัฒนาเท่านั้น บุคคลเหล่านี้จึงจำเป็นต้องถ่ายทอดเผยแพร่ความรู้ดังกล่าวให้แก่ประชาชนในชนบทที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจ ดังนั้นแบบจำลองของการสื่อสารที่นำมาใช้จึงเป็นแบบจำลองที่เรียกว่า (transmission model) อันเป็นแบบจำลองของการสื่อสารที่เน้นการไหลของข่าวสารยังผู้รับสารเพียงทางเดียว (one way) โดยผู้ส่งสารมีความตั้งใจจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในฝ่ายผู้รับสาร (cause-effect) แต่เพียงฝ่ายเดียว (linear) ประสิทธิภาพของการสื่อสารแบบนี้ขึ้นอยู่กับปริมาณการเปิดรับสาร (media exposure) ของฝ่ายผู้รับสาร หากมีการเปิดรับข่าวสารบ่อยครั้ง แนวคิดใหม่ ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่จะถูกถ่ายทอดจากเจ้าหน้าที่การพัฒนาของรัฐ ไปยังประชาชน

สำหรับการสร้างรูปแบบการพัฒนาแนวใหม่แบบให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ รูปแบบการสื่อสารที่สอดคล้องกับวิธีการดำเนินงานพัฒนาแบบจากล่างขึ้นบนก็จะสามารถมีบทบาทหน้าที่ได้หลากหลาย เช่น

1. การสื่อสารจะช่วยรวบรวมความคิดเห็นของประชาชน (gathering people opinion) ว่า ปัญหาใหญ่ ๆ ของเขตชุมชน หมู่บ้านที่ต้องการพัฒนา คืออะไรมีความสำคัญมากที่สุด และมีแหล่งทรัพยากรอะไรบ้างที่สามารถจะนำมาแก้ปัญหาได้

2. การสื่อสารจะเป็นสื่อกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนทัศนะทั้งต่อเรื่องปัญหา ลำดับความสำคัญและการแก้ไขปัญหาระหว่างสมาชิกภายในชุมชนเดียวกัน ระหว่างชุมชน หรือระหว่างหมู่บ้านกับหน่วยงานรัฐ

3. การสื่อสารจะเป็นช่องทางที่หน่วยงานรัฐจะให้ข้อมูลเพิ่มเติมหรือใจข้อข้องใจ ต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน

4. ในกรณีที่มีการเสนอแผนงานใหม่ ๆ ในการพัฒนา ไม่ว่าจะมาจากกลุ่มชาวบ้าน หรือองค์กรรัฐ การสื่อสารจะช่วยจัดเวทีให้แผนงานนั้น ได้รับการวิเคราะห์ข้ออภิปรายจาก ชุมชนอื่น ๆ นี้จะกลายเป็นกระบวนการที่ช่วยพัฒนาปรับปรุงแผนงานต่าง ๆ ให้ดียิ่งขึ้น เป้าหมายของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมมีดังต่อไปนี้

5. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมองเห็นคุณค่าของตนเอง

6. เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนรวม และเพื่อให้เห็นคุณค่า ความคิดและความเชื่อของเขา

7. เพื่อพิสูจน์ความเชื่อของชุมชนที่เคยคิดว่าตนเองไม่สามารถใช้เทคโนโลยี สมัยใหม่ที่ซับซ้อน ได้ การเข้ามาร่วมฝึกอบรมการผลิตสื่อ

8. เพื่อสร้างทักษะในการสร้างสื่อให้กับชุมชน เพื่อเป็นช่องทางที่ชุมชนจะส่งสาร ออกไปจากจุดยืน มุมมองและทัศนะของตนเอง

9. เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึกร่วมทั้งวิธีการแก้ปัญหาจากทัศนะของ ชุมชน

10. เพื่อให้ชุมชนได้แสดงความรู้สึกร่วมทั้ง ปัญหา วิธีการวิเคราะห์ปัญหารวมทั้ง วิธีการแก้ไขปัญหามาจากทัศนะของชุมชน

ผลจากการใช้สื่อสารของชุมชนที่อาจเกิดจากการริเริ่มของบางส่วนเดี่ยวของชุมชน หรือจากชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จะช่วยยกระดับความมีสติและความรับผิดชอบให้กับชุมชน หรือชุมชนอื่น ๆ เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

คมสัน หุตะแพทย์ (2535, หน้า 54) ได้อธิบาย การแบ่งชนิดของสื่อสามารถแบ่งได้ 4 ชนิด คือ

1. สื่อบุคคล คือ การใช้คนเป็นหลักในการสื่อสาร

2. สื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ โปสเตอร์ แผ่นพับ จดหมาย ข่าว หนังสือ ฯลฯ

3. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ โทรทัศน์ วิทยุ สไลด์ ฯลฯ

4. สื่ออื่น ๆ เช่น ป้าย นิทรรศการ ฯลฯ

หลักในการพัฒนาชุมชนนอกจากการใช้สื่อแล้วช่วยในการพัฒนาแล้วคนแล้วก็ยัง
มีอีกอย่างที่จะช่วยในการพัฒนาคนนั่นก็คือการ “การฝึกอบรม” ในงานพัฒนานั้นเป็นสิ่งที่
สำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความรู้ที่เพิ่มขึ้นมีความคิดริเริ่มงานใหม่กับในชุมชนเอง

บุญเพรง บ้านบางพูน (2527, หน้า 76-77) ได้จำแนกการฝึกอบรมได้เป็น 4 แบบ
ดังนี้

1. จัดคนมาพบกันแล้วให้มีคนเล่าให้ฟัง อาจจะเป็น 3 วัน 5 วัน หรือเป็นเดือน
จะมีวิทยากรเล่าให้ฟัง เป็นการให้ความรู้ หรือจะเรียกได้ว่าเป็น การยึดเยียดความรู้ก็ได้
ในความหมายนี้การฝึกอบรม คือ ให้อู้อึ้ง ให้อลาดขึ้น ซึ่งในลักษณะนี้วิทยากรแต่ละคน
ต้องมีความรู้เรื่องนั้นอย่างเต็มที่ แล้วให้ผู้ฟังได้ไต่ถามบ้าง การอบรมทั่ว ๆ ไปก็ยังมี
ลักษณะนี้อยู่

2. เป็นแบบฟังถึงสนทนา คือ ฟังไปแล้วก็จัดกลุ่มย่อยสนทนากัน ซึ่งแบบนี้ก็เรียกว่า
ฝึกอบรม การฟังจากกลุ่มย่อยการฝึกอบรมแบบนี้เรียกว่าการฝึกอบรมแบบมีส่วนร่วม
ในการเสนอปัญหาแลกเปลี่ยนปัญหา

3. การสัมมนาเป็นที่นิยมกันมาก เพราะเกิดความเบื่อใน 2 แบบแรก การสัมมนามี
มีพื้นฐานอยู่ที่อาจมีวิทยากรหรือไม่มีก็ได้แล้วแต่ แต่เน้นหนักอยู่ที่ต้องการให้คนได้
แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ฉะนั้นการที่คนได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แลกเปลี่ยน
แนวคิด ก็ถือว่าเป็นการฝึกอบรมเช่นกัน

4. การฝึกอบรมแบบล้างสมอง เช่น ระบบการศึกษา การฝึกอบรมการล้างสมอง
หมายความว่า การที่คน ๆ หนึ่งเสนอแนวคิดหนึ่งขึ้นมาในองค์กรหนึ่ง ๆ เมื่อมีคนอื่น ๆ
เข้ามาในองค์กร ก็ต้องมารับเอาแนวคิดนั้นไว้ การฝึกอบรมแบบนี้ก็เพื่อต้องการสร้างคน
ขึ้นมาเป็นตัวแทนแนวคิด หรือเป็นตัวแทนขององค์กร สำหรับการดำเนินงานระยะยาว
สำหรับขยายแนวคิดหรือขยายพลัง

จากแนวความคิดในการอบรมในงานพัฒนาที่ผ่านมา ส่วนมากยังต้องการอบรม
ให้คนเป็นเพียงเครื่องมือ หรือเป็นตัวแทนแนวคิด แต่การอบรมเพื่อให้คนเป็นคน ที่มีสติ
นึกถึงตัวเองว่า ตัวเองทำอะไร สามารถเข้าใจว่าตัวเองมีบทบาทอย่างไรในสังคม

บริบทตำบลวังอ่าง

บริบทตำบลวังอ่าง

ตำบลวังอ่าง มีประวัติเล่าว่า มีหม่อมรอง ซึ่งเป็นสนมเอกของเจ้าเมืองนคร และทหารเอกเกิดชอบพอกัน เจ้าเมืองนครทราบ ทั้งสองคนจึงพากันหนีจากเมืองนคร เจ้าเมืองจึงสั่งทหารตามฆ่า ทหารมาพบที่หมู่ 7 บ้านเกาะไร่ ตำบลวังอ่าง ทหารจึงฆ่าโดยการเชือดคอและเอาเลือดใส่ในอ่างสองอ่าง แล้วลอยไปตามคลองเกาะไร่ จึงตั้งชื่อว่า “ตำบลวังอ่าง”จนถึงปัจจุบัน

สภาพทั่วไปของตำบล

มีเนื้อที่ทั้งหมด 51 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 32,047 ไร่ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกของอำเภอชะอวด มีลักษณะเป็นแนวยาวจากตะวันตกมาตะวันออก ทางฝั่งตะวันตกเป็นเทือกเขาและเขตป่าสงวนแห่งชาติ ส่วนฝั่งตะวันออกเป็นพื้นที่ราบ

อาณาเขตตำบล

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลเขาพระทอง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ทิศใต้ ติดกับ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และ ตำบลลานข่อย อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลเกาะจันทร์ อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลน้ำตก อำเภอทุ่งสง จังหวัดนครศรีธรรมราช

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อุดมศักดิ์ วงศ์พันธ์ (2541) ได้ศึกษาเรื่อง ศักยภาพของชุมชนบทในการพึ่งตนเอง ด้านเศรษฐกิจ พบว่า มีกลไก 3 ประการที่ส่งผลต่อศักยภาพชุมชน ได้แก่ กลไกทางสังคม ซึ่งประกอบด้วยเครือญาติ กลุ่มต่าง ๆ เพื่อนบ้าน ผู้นำ และกลไกทางวัฒนธรรมประกอบด้วย

คุณค่าความเชื่อและภูมิปัญญาของชาวบ้านในด้านต่าง ๆ ที่ทำให้สามารถพึ่งตนเองได้ ประการสุดท้าย ได้แก่ กลไกทางการศึกษา ประกอบด้วย พ่อ แม่ ผู้อาวุโส ครู และเพื่อน ที่ทำให้มีการสืบทอดและแลกเปลี่ยนความรู้คุณค่าความเชื่อ ในด้านการประกอบอาชีพ และการรักษาพยาบาล ส่วนเงื่อนไขประกอบด้วยความเป็นเครือญาติ ความเป็นเพื่อนบ้าน ความเชื่อในผู้อาวุโสและการเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพึ่งตนเอง

อรัญญา ตัญญาเกตุ (2541) ได้ศึกษาเรื่อง *ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ในเขตปฏิรูปที่ดิน โครงการป่าวังโป่ง-ชนแดน-วังกำแพง จังหวัดเพชรบูรณ์* โดยศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อระดับการพึ่งตนเองในด้านต่างของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน ได้แก่ อายุของหัวหน้าครัวเรือน การศึกษาของหัวหน้าครัวเรือน อาชีพในครัวเรือน ภาวะผู้นำของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนสมาชิกในครัวเรือน จำนวนแรงงานในครัวเรือน รายได้ ประเมินสุทธิในครัวเรือน ขนาดการถือครองที่ดินในครัวเรือน ขนาดการถือครองที่ดินในครัวเรือน ลักษณะชุมชนและลักษณะพื้นที่ และศึกษาระดับการพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ ของเกษตรกร พบว่า ด้านสังคมและด้านจิตใจส่วนใหญ่มีการพึ่งตนเองอยู่ในระดับสูง และด้านเทคโนโลยี ด้านทรัพยากร และด้านเศรษฐกิจที่ระดับการพึ่งตนเองอยู่ในระดับปานกลาง

มนตรี ปานกล้า (2542) ได้ศึกษาเรื่อง *เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการผลิตในจังหวัดลำปาง* พบว่า การเข้ารับการอบรมของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีความรู้ระดับปานกลางเกี่ยวกับกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ เจ้าหน้าที่ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีระดับการศึกษาปริญญาตรีมีความรู้ความเข้าใจนโยบายเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้ อดีในเรื่องการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีความรู้มากในเรื่องเงินทุนหมุนเวียน และเงินทุนของกลุ่ม มีความรู้ปานกลางในเรื่องการทำบัญชี การตลาดสินค้า หัตถกรรม การเกษตร การชั่งตวงวัด การกำหนดราคาสินค้า การศึกษาความเป็นไปได้ของการลงทุน อัตราดอกเบี้ย เงินปันผล ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้ไม่สามารถสนับสนุนกิจกรรมกลุ่มได้อย่างสมบูรณ์

สุชาติ เกตยา (2542) ได้ศึกษาเรื่อง *การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในเขตอำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร* พบว่า การมีจำนวนที่ดินทำกิน การได้รับการฝึกอบรม การมีภูมิปัญญาชาวบ้าน การมีปฏิสัมพันธ์และการติดต่อสื่อสาร การให้

ความสำคัญกับบทบาทราชการที่แตกต่างกัน มีการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจที่ต่างกันในด้านรูปแบบการผลิต การบริโภค การสะสมและการกระจายส่วนเกิน ส่วนการเป็นสมาชิกองค์กรชุมชน การได้รับข่าวสาร และค่านิยมทางศาสนธรรมที่แตกต่างกัน มีการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจไม่แตกต่างกัน ในด้านรูปแบบการผลิต การบริโภค การสะสมและการกระจายส่วนเกิน

ศิริลักษณ์ บุญเต็ย (2542) ได้ศึกษาเรื่อง *ประสิทธิผลโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง: ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลบางน้ำผึ้ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ* พบว่า ตำบลบางน้ำผึ้ง มีการดำเนินงานตามโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองของกระทรวงมหาดไทยเพียง 8 กิจกรรม โครงการนี้มีผลทำให้ตำบลบางน้ำผึ้งมีการพัฒนาทางด้านการเกษตรแบบผสมผสานและการพัฒนาบทบาทสตรีมากขึ้น โครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองไม่มีผลที่ทำให้ประชาชนในตำบลบางน้ำผึ้งมีส่วนร่วมในการออมทรัพย์และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โครงการนี้มีผลให้ประชาชนเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

พระมหาบุศุทธนา ศิริวรรณ (2544) ได้ศึกษาเรื่อง *ศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนบ้านสามขา ตำบลคำป่าหลาย อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร* พบว่า ชุมชนไม่มีศักยภาพอย่างสมบูรณ์ ในด้านผู้นำชุมชน ด้านสถาบันหรือองค์กรชุมชน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและด้านเศรษฐกิจเพียงพอที่จะส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะขาดผู้นำที่ดี ขาดความสามัคคีระหว่างบุคคลและสถาบันในชุมชนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างขาดจิตสำนึก และไม่มี ความสมดุลระหว่างความต้องการและขีดความสามารถในการผลิต แม้ว่าชุมชนจะมีศักยภาพในด้านทรัพยากรมนุษย์และโครงสร้างพื้นฐานอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถส่งผลให้ชุมชนพึ่งตนเองได้เพราะขาดพลังในการสร้างสรรค์และการจัดการที่ดี ทำให้ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอลง ไม่สามารถพึ่งตนเองได้

ประชินพร แพทย์รังสี (2545) ได้ศึกษาเรื่อง *การประเมินผลโครงการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริในโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่* ศึกษาเฉพาะกรณี เกษตรกรในอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี พบว่า โครงการทฤษฎีใหม่ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีความสำเร็จทำให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรดีขึ้น โดยอธิบายได้ ดังนี้

1. ด้านเทคโนโลยี สามารถทำให้เกษตรกรนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาผสมผสานร่วมกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่ได้รับการฝึกอบรมจากโครงการมาใช้ร่วมกันได้

2. ด้านเศรษฐกิจ จากความหลากหลายของชนิดพืชที่เกษตรกรปลูกและสัตว์เลี้ยง ทำให้เกษตรกรมีรายได้ประจำเป็นรายวัน และทำให้ต้นทุนในการครองชีพต่ำลง เนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายด้านอาหารลดลง

3. ด้านทรัพยากร พบว่า มีการเกื้อหนุนกันระหว่างทรัพยากรพัฒนา (วงนอก) สามารถนำมาผลิตทรัพยากรของท้องถิ่น (วงใน) ทำให้เกิดการผลิตตลอดปี และได้ผลผลิตสูงขึ้น

4. ด้านจิตใจ พบว่าเกิดการรักใคร่กลมเกลียว ช่วยเหลือกันมากขึ้นในชุมชน เกิดจิตใจที่มุ่งพัฒนาทั้งความรู้อันตนเอง และพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น

5. ด้านสังคม ไม่สามารถปฏิบัติได้ชัดเจนแต่มีแนวโน้มว่าสังคมของชุมชนดีขึ้น เนื่องจากเกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ดีของผู้เข้าร่วมโครงการฯ จากประชาชนทั่วไป

มยุลี พิมพ์พาท (2546) ได้ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจชุมชนชาวนาแบบพึ่งตนเอง โดยใช้ภูมิปัญญาชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอคอนตูม จังหวัดนครปฐม เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึกการบริหารจัดการแปลงนา และปัจจัยเกื้อหนุนให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการใช้ภูมิปัญญาหาชุมชนในการพัฒนาการทำนาแบบพึ่งตนเอง พบว่า ชุมชนมีการบริหารจัดการแปลงนาที่พัฒนาอย่างสมบูรณ์แบบและสามารถลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกชุมชน การปลูกข้าวด้วยเทคโนโลยีชีวภาพสามารถลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกและส่งผลดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนคอนตูมประสบความสำเร็จจากการใช้ภูมิปัญญา พบว่า มีปัญหาขาดภาวะสมดุลเนื่องจากผลการพัฒนาแบบทันสมัย คือ ปัญหาจากต้นทุนการผลิตและราคาวัสดุที่สูงขึ้น ปัญหาการแพร่ระบาดของโรคข้าว และปัญหาชาวนามีคุณภาพชีวิตต่ำลง ความต้องการของชุมชน ชาวนาต้องการพึ่งตนเองทางด้านเทคโนโลยี และทางด้านเศรษฐกิจต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของตนเอง

ทรงจิต พูลลาภ (2546) ได้ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจชุมชนศรีปทุม บูรณาการ การพัฒนาตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ พบว่า เมื่อพิจารณาศักยภาพความเป็นชุมชนและทุนของชุมชน โดยใช้ทฤษฎี TERMS เป็นเครื่องมือวัดศักยภาพของชุมชนที่

จะนำไปสู่การพึ่งตนเอง ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ของชุมชนศรีปทุม มีลักษณะดังนี้

1. ด้านภูมิปัญญาและเทคโนโลยี สามารถนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับ ภูมิปัญญาสากลหรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน ได้อย่างกลมกลืน ทำให้มีขีด ความสามารถในการผลิตและมีคุณภาพมากขึ้น
2. ด้านเศรษฐกิจ สามารถลดการพึ่งพาจากปัจจัยภายนอกโดยการพึ่งพาตนเอง และพึ่งกันเองภายในชุมชน เน้นการผลิตเพื่อบริโภคภายในครอบครัวและชุมชน เมื่อเหลือ จากการบริโภคในครอบครัวจึงนำมาจำหน่ายภายนอกชุมชน เป็นเศรษฐกิจที่เป็นไปตาม แนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและตามลำดับขั้นของทฤษฎีใหม่
3. ด้านทรัพยากรทำให้เป็นชุมชนที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีวัตถุดิบที่ จะนำมาผลิตจึงมีจำนวนมากพอที่จะไม่พึ่งพาจากภายนอก
4. จิตใจและจิตใจพร้อมพัฒนา เป็นชุมชนที่มีจิตใจเอื้อเพื่ออาทร มีความรักผูกพัน ต่อกันในสังคม โดยยึดหลักการในศาสนาเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจของสมาชิกในชุมชน
5. สังคมที่ดี มีความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยกันและกันของชุมชนเป็นลักษณะ แบบ “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน ส่งผลให้ชุมชนดี สังคมวัฒนธรรมดี เป็นทุนทางสังคม ที่เข้มแข็ง

อาภาเพ็ญ ทานู (2549) ได้ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจชุมชน: กรณีศึกษาผ้าซิดคำพระ อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ พบว่า ผ้ามีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับต่อสภาพสังคม วัฒนธรรมของชาวบ้านอีสาน โดยใช้ทำสิ่งของเครื่องใช้ภายในครัวเรือนและยังเป็นยังมี คุณค่าทางจิตใจ ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างงานออกมาในรูปแบบของศิลปะ และหัตถกรรมต่อเนื่อง มาจนถึงปัจจุบัน โดยภาพรวมจากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก ทำนาและอาชีพเสริมทอผ้าซิด ทำให้มีรายได้อีกทางหนึ่ง ก่อให้เกิดความมั่นคงทางด้าน เศรษฐกิจมากขึ้น และยังพบว่า มีการผลิตและการจำหน่ายที่ครบวงจร มีการรวมกลุ่ม ผู้ผลิตและผู้จำหน่ายทำให้สมาชิกในกลุ่มมีรายได้ที่มั่นคงเป็นการเสริมสร้างความสามัคคี ในชุมชนทำให้ชุมชนเข้มแข็ง กินคืออยู่ดี

นพพร เมธอนันต์กุล (2549) ได้ศึกษาเรื่อง การนำแนวปฏิบัติตามปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิต: กรณีศึกษาเกษตรกรลูกค้า ธ.ก.ส. อำเภอ-

วิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการนำแนวปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตอยู่ในระดับน้อย เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านที่มีการนำแนวปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตในระดับมาก คือ การนำมาใช้ประโยชน์ของชุมชน ส่วนด้านที่มีการนำแนวปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตในระดับน้อย คือ การรับรู้ในเนื้อหาสาระ ความเข้าใจในเนื้อหาสาระ และการนำมาใช้ประโยชน์ของตนเอง

ปวัน มีนรัถย์เรื่องเดช (2549) ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ไปปฏิบัติ ของประชาชนที่เข้าร่วม โครงการชีวิตพอเพียงตามแนวพระราชดำริ การประยุกต์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ พบว่า การรับรู้เนื้อหาสาระของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ด้านความเข้าใจในเนื้อหาสาระของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ด้าน การยอมรับคุณค่าของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและด้านการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ปฏิบัติอยู่ในระดับค่อนข้างมากทั้งหมด แต่หากพิจารณาตามค่าเฉลี่ยจะพบว่า ถึงแม้ รายด้านต่าง ๆ จะอยู่ในระดับค่อนข้างมาก แต่จะมีระดับค่าเฉลี่ยที่ลดลงมาในระดับที่แตกต่างกันอย่างมากระหว่าง โดยเฉพาะในด้านการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ปฏิบัติ น้อยที่สุด จึงอนุมานได้ว่า การส่งเสริมให้นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติโดย วิธีการต่าง ๆ ยังไม่สามารถสร้างค่านิยม หรือเกิดการนำไปปฏิบัติไปใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไปอย่างเต็มที่ เพราะประชาชนใน ส่วนมากมีการรับรู้และเข้าใจรวมถึงการยอมรับในคุณประโยชน์ของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเท่านั้น

ปภาณี อารีวงศ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การพึ่งตนเองของแรงงานในชุมชนบางชุมชน จังหวัดนนทบุรี พบว่า การเข้าถึงโครงการ บริการหรือกิจกรรมของรัฐ ได้แก่ การรับรู้ ข้อมูลข่าวสารของโครงการ การนำโครงการ กิจกรรมที่รัฐจัดสรรมาใช้ประโยชน์ การมีส่วนร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้รับการสนับสนุนทางสังคม การพึ่งตนเองของแรงงาน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านสัมพันธภาพและความอบอุ่นในชุมชน ครอบครัว ด้านเศรษฐกิจ และด้านความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพนั้น แรงงานสามารถพึ่งตนเองได้ระดับมาก โดยสามารถพึ่งตนเองด้านสัมพันธภาพและความอบอุ่นในชุมชน

กษมา พานแก้ว (2551) ได้ศึกษาเรื่อง การพึ่งตนเองของสมาชิกสถาบันเกษตรกร ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของตำบลวังทอง อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก พบว่า สมาชิกสถาบันเกษตรกรมีการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมาก รวมถึง การปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านอื่น ๆ ได้แก่ ด้านการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ด้านการมีความรู้ และด้านการมีคุณธรรม อยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน ส่วนด้านความพอประมาณ และด้านความมีเหตุผล มีการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง สมาชิกสถาบันเกษตรกรมีการพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับมาก ส่วนด้านเทคโนโลยี และด้านทรัพยากร มีการพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง การปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์กับการพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านความพอประมาณ ด้านความมีเหตุผล ด้านการมีภูมิคุ้มกันที่ดี ด้านการมีความรู้ และด้านการมีคุณธรรม มีความสัมพันธ์กับการพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 เช่นกัน ดังนั้นถือได้ว่าการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความสัมพันธ์กับการพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพราะหากมีการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับมากแล้วนั้น จะมีผลต่อการพึ่งตนเองอยู่ในระดับมากด้วยเช่นกัน

ศรีวิไลพร พลยา (2552) ได้ศึกษาเรื่อง ระบบเศรษฐกิจชุมชนของชาวไทญ้อ บ้านหนองแซ่ ตำบลตองโขบ อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร พบว่า บ้านหนองแซ่เป็นชุมชนชาวไทญ้อ มีการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายรักความสงบ มีพฤติกรรมเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่ยึดมั่นในแบบแผนประเพณีอย่างเคร่งครัดมีความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติ เช่น การเลี้ยงผีเจ้าบ้าน การเลี้ยงผีเหยา บ้านหนองแซ่เดิมมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์สามารถ “หาอยู่ หากิน” มีความอุดมสมบูรณ์ด้านแหล่งน้ำ สามารถหาปลาได้เป็นจำนวนมากในฤดูน้ำหลาก ทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนในอดีตเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบพึ่งตนเอง ที่ยึดทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการดำเนินชีวิต และมุ่งเน้นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจชุมชนไทญ้อได้รับอิทธิพลจากกระแสทุนนิยมที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายเพิ่มมากขึ้น มีกระบวนการผลิตที่สลับซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งในอนาคตระบบเศรษฐกิจชุมชนบ้านหนองแซ่มีแนวโน้ม

ที่จะเป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีความเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ โดยสรุป เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจชาวไทยอยู่บ้านหนองแซง มีการนำเอากระแสท้องถิ่นภูวนต์มาใช้คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ/ค่านิยมจากศาสนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติและนิเวศชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเองข้างต้นนี้แล้ว ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับชุมชนพึ่งตนเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาลักษณะการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาลักษณะการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของตำบลวังอ่าง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

กรอบแนวคิด

ตัวแปรต้น

ตัวแปรตาม

